

**O'ZBEKISTON RESPUBLIKASI OLIY VA O'RTA
MAXSUS TA'LIM VAZIRLIGI**

SAMARQAND IQTISODIYOT VA SERVIS INSTITUTI

«BANK - MOLIYA XIZMATLARI» FAKULTETI

“BANK VA JAMG‘ARMA ISHI” KAFEDRASI

Y U L D A S H E V I B R O H I M ning

«Iqtisodiyotni erkinlashtirish sharoitida O'zbekistonda uzoq muddatli kreditlash va
uning samadorligi»

(OATB “QISHLOQ QURILISH BANK” SAMARQAND MINTAQAVIY
FILIALI MISOLIDA) mavzusidagi

BITIRUV MALAKAVIY ISHI

«HIMOYAGA RUXSAT ETILDI»

«Bank va jamg‘arma ishi»

Kafedra mudiri

_____ i.f.n., Z.D.Niyozov

«_____» _____ 2014

Bitiruvchi: 5340700 -“Bank ishi”- ta’lim yunalishi

4-kurs talabasi Yuldashev Ibrohim _____

Ilmiy rahbar: _____ ass. Tog‘ayev S.S.

Ilmiy maslahatchi: _____ i.f.n. Muxitdinov J.X.

SAMARQAND – 2014

Men, Yuldashev Ibrohim bitiruv malakaviy ishini mustaqil tarzda bajardim va unda ko'chirmachilik holatlariga yo'l qo'ymadim. Ko'chirmachilikka yo'l qo'ygan holatda bitiruv malakaviy ishi kafedra mudirining taqdimnomasiga binoan institut rektori buyrug'i bilan bekor qilinishi hamda "qoniqarsiz" baho qo'yilishi mumkinligi haqida ogohlantirildim.

“ _____ ” _____ 2014 yil

_____ Yuldashev Ibrohim

MUNDARIJA

MUNDARIJA.....	3
Kirish.....	4
1 BOB. Tijorat banklari tomonidan uzoq muddatli kreditlashning nazariy-huquqiy asoslari.....	7
1.1. Tijorat banklari tomonidan uzoq muddatli kreditlashning nazariy asoslari.....	7
1.2. Tijorat banklari tomonidan uzoq muddatli kreditlashning huquqiy asoslari.....	18
1.3. Tijorat banklari tomonidan uzoq muddatli kreditlashda xorij tajribasi.....	28
2 BOB. Respublika tijorat banklari va OATB “Qishloq qurilish bank” Samarqand mintaqaviy filiali tomonidan uzoq muddatli kreditlash amaliyoti va tahlili.....	32
2.1. Respublika tijorat banklari tomonidan uzoq muddatli kreditlashning hozirgi holati va tahlili.....	32
2.2. OATB “Qishloq qurilish bank” Samarqand mintaqaviy filiali tomonidan uzoq muddatli kreditlashning mavjud holati va dinamikasi.....	38
3 BOB. Tijorat banklari tomonidan uzoq muddatli kreditlash samadorligini oshirish.....	46
3.1. Tijorat banklari tomonidan uzoq muddatli kreditlash bilan bog‘liq mavjud muammolar.....	46
3.2. Tijorat banklari tomonidan uzoq muddatli kreditlash samadorligini oshirish yo‘llari.....	47
3.3. OATB “Qishloq qurilish bank” Samarqand mintaqaviy filialiida hayot faoliyati xavfsizligini samarali tashkil etish yo‘llari.....	49
Xulosa.....	62
FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI.....	64

Kirish

Bugungi kunda iqtisodiyotni tarkibiy o'zgartirish va modernizatsiya qilish, texnik va texnologik jihatdan yangilanish jarayonida ustuvor loyihalarni moliyalashtirishda tijorat banklari muhim o'rin tutadi. Jahon amaliyotidan ma'lumki, banklarning investitsion kreditlash faoliyati bevosita iqtisodiyotning o'sishini ta'minlab beruvchi asosiy omil hisoblanadi.

Shu o'rinda, tijorat banklarining kredit portfelini sifatini yaxshilash, uzoq muddatli investitsion kreditlar ulushini oshirib borish masalasi dolzarb hisoblanadi.¹

Qolaversa, Yurtboshimizning **“Investitsiyalarsiz modernizatsiya ham, yangilanish ham bo'lmaydi”** degan fikrlari banklarning investitsiya jarayonlaridagi o'rni naqadar muhim ekanligini yana bir bor tasdiqlaydi.

Shundan kelib chiqqan holda, tijorat banklarining ichki kredit va investitsiya siyosati hamda investitsiya loyihalarini uzoq muddatli kreditlash mexanizmlari, respublikamizda yangi ishlab chiqarishlarni tashkil etish, korxonalarini modernizatsiyalash, texnik va texnologik qayta jihozlash vazifalaridan kelib chiqqan holda, yanada takomillashtirildi. Bundan tashqari, banklarda investitsiya faoliyatini muvofiqlashtirish va monitoring qilish bo'yicha maxsus tarkibiy bo'linmalar tuzildi.

Tijorat banklari tomonidan bugungi kunda ichki manbalar hisobiga iqtisodiyotga yo'naltiriladigan uzoq muddatli kredit qo'yilmalar ulushini yanada oshirish, ishlab chiqarishni modernizatsiyalash, texnik va texnologik yangilash, zamonaviy texnologiya asosida raqobatbardosh mahsulot ishlab chiqarishni yo'lga qo'yishga qaratilgan investitsion faoliyatni kuchaytirish siyosati amalga oshirilmoqda.

Tijorat banklari tomonidan iqtisodiyotning real sektori korxonalarini moliyaviy qo'llab - quvvatlash izchil davom ettirilgan holda, ushbu sohaga 2010 yilda yo'naltirilgan kreditlar miqdori 35 foizga ko'paydi. Banklarning uzoq

¹ “Bozor, pul va kredit” jurnali. №11. 2013 y. 21b.

muddatli investitsiya kreditlarning jami kredit portfelidagi ulushi 2000 yil oxirida 35 foizni tashkil etgan bo'lsa, 2011 yil 1 yanvar holatiga ko'ra, ushbu ko'rsatkich 75,2 foizni tashkil qildi.

2011-2015 yillarida bank tizimini rivojlantirish dasturida muvofiq, korxonalarni modernizatsiyalash, texnik va texnologik qayta jihozlash bo'yicha investitsion loyihalarni va iqtisodiyotning real sektori tarmoqlarini tijorat banklari tomonidan kreditlash hajmini 2,8 baravarga oshirishni ta'minlash nazarda tutilgan², bu jarayonlarni urganish bitiruv malakaviy ishi **mavzusining dolzarbligini** bildiradi.

Bitiruv malakaviy ishi mavzusining maqsadi. Ma'lumki, respublikamiz mustaqillikka erishishi bilan, mamlakatimiz iqtisodiyotini rivojlantirishda banklar tomonidan berilayotgan kreditlarning ahamiyati beqiyos darajada oshib bormoqda. Bank kreditlari yordamida iqtisodiyotning muhim tarmoqlari rivojlantirilmoqda, yangidan-yangi korxonalar barpo etilmoqda va aholi uchun qo'shimcha ish joylari tashkil qilinmoqda, ilg'or texnologiyaga asoslangan ishlab chiqarishlar joriy etilmoqda, yangidan-yangi mahsulot turlarini ishlab chiqarish yo'lga qo'yilmoqda.

Banklarning umumiy kredit portfelida uzoq muddatli kreditlarning ulushi esa, 76,8 foizni tashkil qilib, ularning hajmi 2011 yildagiga nisbatan 30,7 foizga oshdi.

Yaratilgan qulay investitsiyaviy muhit, jumladan, banklarning kredit portfeli tarkibida uzoq muddatli investitsiyaviy moliyalashning ulushiga qarab tabaqalashtirilgan foyda solig'i stavkalarining joriy etilganligi tijorat banklarining investitsiyaviy faolligini oshirishga xizmat qilmoqda.

Banklarning investitsiya kreditlari ustuvor ravishda "2011-2015 yillarda sanoatni rivojlantirish", «2012 yilgi Investitsiya dasturi» hamda tarmoqlarni modernizatsiya qilish, mahalliyashtirish va hududlarni rivojlantirish davlat dasturlariga kiritilgan loyihalarni qo'llab-quvvatlashga,

²O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 26.11.2010 yildagi № PQ-1438-sonli "2011-2015 yillarda Respublika moliya-bank tizimini yanada isloh qilish va barqarorligini oshirish hamda yuqori xalqaro reyting ko'rsatkichlariga erishishnin ustuvor yo'nalishlari to'g'risida"gi Qarori.

kichik biznes va xususiy tadbikorlik sub'ektlari tomonidan minitexnologiyalarni sotib olishga yo'naltirilmoqda.

Bitiruv malakaviy ishining ob'ekti bo'lib, tijorat banklari tomonidan berilayotgan uzoq muddatli kreditlar hisoblanadi.

Bitiruv malakaviy ishining predmeti uzoq muddatli kreditlar tushunchasi, uzoq muddatli kreditlashning nazariy asoslari, uzoq muddatli kreditlash amaliyotining xorij tajribasi, uzoq muddatli kreditlarni respublika va OATB "Qishloq qurilish bank" Samarqand mintaqaviy filialidagi amaliy holati tahlili hamda uzoq muddatli kreditlarni berish amaliyotini takomillashtirishdir.

Bitiruv malakaviy ishi kirish, 3 ta bob, xulosa, foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati hamda 1 ta jadval va 18 ta rasmdan iborat.

1 BOB. Tijorat banklari tomonidan uzoq muddatli kreditlashning nazariy-huquqiy asoslari

1.1. Tijorat banklari tomonidan uzoq muddatli kreditlashning nazariy asoslari

Iqtisodiyotning real sektorini moliyaviy qo‘llab-quvvatlashga, ishlab chiqarishni modernizatsiya qilish, texnik va texnologik jihatdan qayta jihozlashga yo‘naltirilgan uzoq muddatli bank kreditlari hajmlarini yanada ko‘paytirish va samaradorligini oshirish joriy yildagi muhim vazifalardan biri hisoblanadi³.

Uzoq muddatli kredit turlariga kelganda esa, u ham kredit munosabatlari tarkibida alohida o‘rin egallaydi.

Uzoq muddatli kreditlar - xo‘jalik yurituvchi subektlarga ishlab chiqarish va ijtimoiy maqsadlarga mo‘ljallangan obektlarni qurish, qayta tiklash va texnik jihatdan qayta jihozlashga doir harajatlarni sarmoya (investisiya) bilan ta‘minlash, yangi turdagi mahsulot va yangi texnologik jarayonlarni o‘zlashtirish, shuningdek boshqa investision maqsadlar uchun va ishlab chiqarishni qayta tiklash va yangilash bilan bog‘liq tez qoplanuvchi va yuqori samara beruvchi tadbirlar uchun beriladi.

Uzoq muddatli kreditlarni tashkil qilishga oid xorijiy nazariyalarni tadqiq etishda S. Piter Rouz, Diana Mak Noton, D. Polfreman, F. Ford, T. Koulend, Ye. Feym, , D. Xodjemen va boshqa iqtisodchi olimlarning ishlari muhim nazariy-uslubiy asos rolini o‘ynaydi. Umuman bank faoliyatini ko‘rib chiqishda MDX davlatlari olimlridan Bor M., Geraxenko V.V., Gryaznova A.G., Jukov Ye.F., Krasavina A.N., Kolesnikov V.I., Lavrushin O.I. va hokazolarning ishlari muhim ahamiyatga ega.

Shuningdek, o‘zbek iqtisodchi-olimlari va amaliyotchilaridan Sh.Z.Abdullayeva, S.A. Berjanov, T.I. Boboqulov, T.M. Qoraliyev va boshkalar O‘zbekiston Respublikasida iqtisodiyotning erkinlashuvi sharoitida ipoteka mohiyatiga qisman tuxtalib utganlar.

³ www.cbu.uz. 2014 yil uchun belgilangan asosiy ustuvor yunalishlar.

Uzoq muddatli kreditlarga bir yildan ortiq muddatga beriladigan kreditlar bo'lib, ularga odatda asosan quyidagi turdagi kreditlar kiradi:

1. Uy-joy qurilishiga, uni rekonstruksiya qilishga va sotib olishga ipoteka krediti;
2. Tasdiqlangan namunaviy loyihalar bo'yicha yakka tartibdagi uy-joy qurilishi uchun "Qishloq qurilish bank" aksiyadorlik tijorat banki tomonidan imtiyozli ipoteka krediti;
3. Tijorat banklari tomonidan yosh oilalarga imtiyozli asosda kreditlar;
4. Aholining keng qatlami, shu jumladan, yosh oilalar uchun uy-joy qurilishini va rekonstruksiya qilishni moliyalashtirish va kreditlash;
5. Axolining keng katlami, shu jumladan, yosh oilalar uchun kurilgan yoki rekonstruksiya kilingan uy-joylarni harid kilish uchun ipoteka kreditlari;
6. Oliy o'quv yurtlarida to'lov-kontrakt asosida o'qish uchun ta'lim kreditlari;
7. Lizing kreditlari;
8. Investitsion kreditlar;
9. Boshqa bir yildan ortiq muddatga beriladigan kreditlar(iste'mol).

Uzoq muddatli kreditlarning ayrimlarini kelib chiqishi va rivojlanishiga nazar tashlasak.

«Ipoteka» so'zi uning tushunchasi ilk bor qadimgi Yunonistonda paydo bo'lgan. Ipoteka ilk bor Solon xukumronliqqilayotgan davrda miloddan avvalgi 6 asrda paydo bo'lgan .

Miloddan avvalgi 594 yilda «Yetti donishmandning» biri Solon bunday taklif qilgan:

U qarzdorning ismini taxtadan yasalgan stoblachaga yozdirgan va shu taxtani qarzdorning yeri atrofiga belgi qilib ko'ygan (Odatda chegaralangan) va bu yer kreditorga shu qarzning ta'minlanganlik xuquqini bergan.Xuddi mana shu stolba ipoteka nomini olgan (grekchadan hypoteka –ostida turuvchi (podstavka,podporka)).

Stolbada qarzdorninghamma qarzi yozilgan. Keyinchalik esa bu hakida ko‘plab asarlar yozilgan .

Hozirga qadar lizing tushunchasining mazmuniga turlicha ta’riflar berilgan. Dastlabki, lizing mohiyatini aks ettiruvchi iqtisodiy qarashlar hattoki, Aristotelning “Ritorika” asarida ham keltirilgan, unda ijara yordamida olinadigan iqtisodiy samaradorlik to‘g‘risida fikrlar keltirilgan. Qadimgi Rimda harbiy texnikani ijaraga olish huquqidan keladigan daromadlar to‘g‘risida ma’lumotlar saqlanib qolgan. Tarixchilarning ma’lumotiga ko‘ra, lizing kelishuvlari haqida birinchi bor 1066 yillardagi tarixiy asarlarda ma’lumotlar keltirilgan. Unga ko‘ra, qirol Vilgelm Britaniya orollarini egallash uchun Normandiyaliklardan kemalarni lizingga olgan.

Birinchi rasmiy lizing kelishuvi 1248 yilda ro‘yxatga olindi.

"Lizing" atamasi inglizcha "to lease" so‘zidan olingan bo‘lib, "ijaraga olish" degan ma‘noni bildiradi. Mazkur atamani fanga kirib kelishi, "Bell" telefon kompaniyasining muammolalari bilan izohlanadi . 1877 yilda Amerikaning “Bell” telefon kompaniyasi telefonlarini sotmaslikka, balki ijara to‘lovi evaziga vaqtinchalik foydalanishga berishga qaror qildi. Shu asosda lizing munosabatlari rivojlana boshladi. **1952 yilda San - Fransiskoda joylashgan "Yunayted steyts lizing korporeyshn" asosiy faoliyati lizing operatsiyalari bo‘lgan korxonaga aylandi. Shunday qilib, AQSH yangi biznes - lizing vatani bo‘ldi.**

Lizing tushunchasiga Kanadaning Ottava shahrida 1988 yil 28 may kuni qabul qilingan Xalqaro moliyaviy lizing to‘g‘risidagi UNIDROIT Konvensiyasi muqadimmasida shunday sharh berilgan. Xalqaro moliyaviy lizingning huquqiy asoslarini o‘zida aks ettirgan ushbu hujjatga O‘zbekiston Respublikasi ham qo‘shilgani Oliy Majlisning 2000 yil 26 maydagi qarori bilan tasdiqlangan.

Iqtisodchi olimlar I.Bernar va J.Kolli lizingni kreditning bir turi sifatida e’tirof etganlar, lizing ko‘char va ko‘chmas mulklarni ijarachiga sotish imkoniyatini beradigan va uni ijaraga olish shartnomasini ko‘zda tutadigan professional kreditning bir turi sifatida talqin qilishgan⁴.

⁴ Bernar I., Kolli J.-K. Tolkoviy ekonomicheskij i finansoviy slovar. Fransuzskaya, russkaya, angliyskaya, nemeskaya, ispanskaya terminologiya: v 2-x tt. - T.I: Per. s fr. - M.: Mejdunarodnie otnosheniya, 1994. - S. 507.

Rossiyalik taniqli bankir A.V.Murichevning fikriga ko'ra, lizing kompaniyalari faoliyatini moliyalashtirishning dolzarb muammolaridan biri lizing kompaniyalari tomonidan bank kreditlariga bo'lgan ehtiyojni tijorat banklari tomonidan qondirilmayotganligi hisoblanadi. U banklarning lizing kompaniyalarini kredit resurslariga bo'lgan ehtiyojini qondira olmayotganligining ikki sababini ajratib ko'rsatadi:

- Markaziy bank tomonidan tijorat banklariga bitta mijozni kreditlash bo'yicha cheklovning mavjudligi;
- banklarda lizing kompaniyalari moliyaviy holatini baholashning maxsus metodikasini mavjud emasligi⁵.

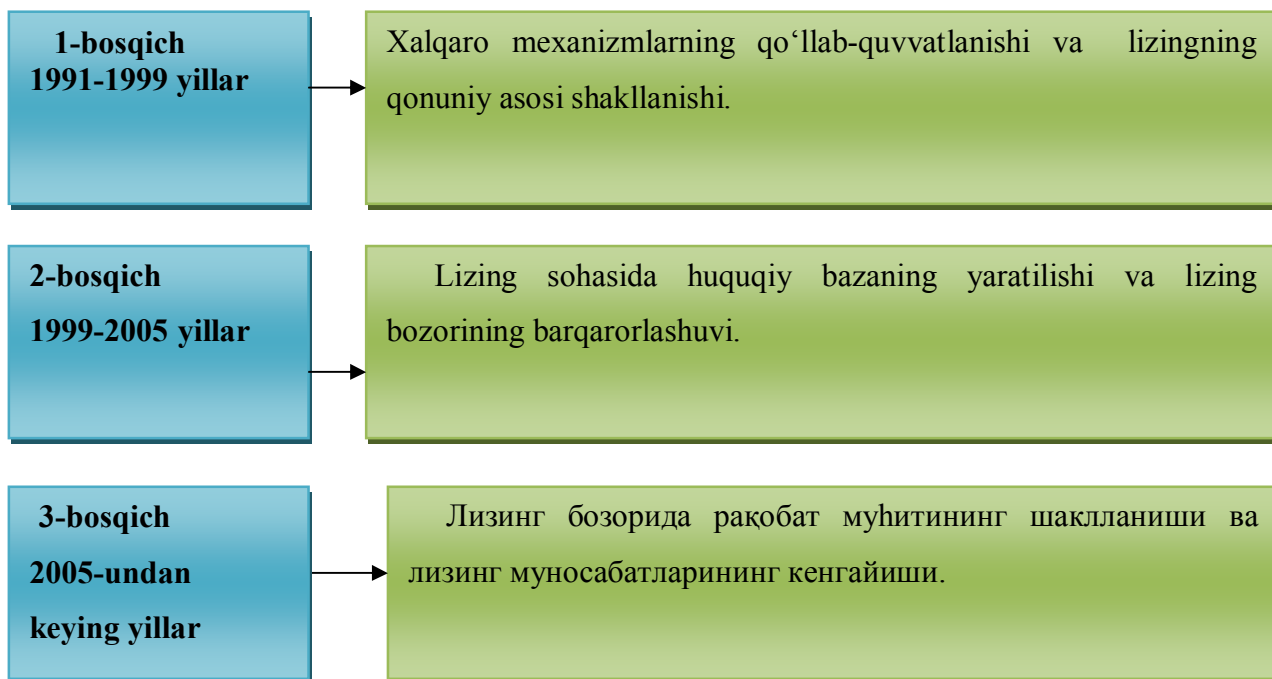
A.Murichevning banklarda lizing kompaniyalarining to'lovga qobilligini baholashning maxsus metodikasini mavjud emasligi to'g'risidagi fikri o'rinlidir. Bu esa, lizing kreditlari muammoi darajasini pasaytirishda muxim o'rin tutadi.

D.G'ozibekovning kredit va lizingning mustaqil iqtisodiy kategoriya sifatida taqsimlash funksiyasiga ega ekanligi ilmiy - amaliy ahamiyatga ega bo'lgan xulosadir. Chunki, birinchidan, lizingda ham, kreditda ham ob'ekt uning egasidan uni vaqtinchalik tasarruf etuvchi foydasiga qaytarib berishlik, muddatlilik, foiz to'lashlilik asosida beriladi; ikkinchidan, lizingda ham, kreditda ham to'lovlarni o'z vaqtida amalga oshirmaslik muammosi mavjud. Bu esa, o'z navbatida, lizing kompaniyasi va lizingga beruvchi bank tomonidan ehtimoliy yo'qotishlar zaxirasini tashkil qilish zaruriyatini yuzaga keltiradi⁶.

Quyidagi sxemada biz lizing munosabatlarining mamlakatimizda bosib o'tgan rivojlanish bosqichini ko'rishimiz mumkin:

⁵ Murichev A.V. O razvitii bankovskogo kreditovaniya lizingovix operatsiy. // Dengi i kredit. - Moskva, 2008. - №6. - S. 66-67.

⁶ G'ozibekov D.G', Sobirov O.Sh., Mo'minov A.G., Quljonov O.M, Lizing munosabatlari nazariyasi va amaliyoti. - Toshkent.: «Fan va texnologiya», 2004. - B. 43.

1 - bosqich: 1991 - 1999 yillar. Xalqaro mexanizmlarning qo'llab - quvvatlanishi va lizing qonuniy asosining shakllanishi. Bu yillar davomida iqtisodiy islohotlarning izchil o'tkazilishi natijasida lizing munosabatlarining ilk rivojlanish davrini bosib o'tdi, yirik lizing kompaniyalariga asos solindi. Markaziy bank tomonidan tijorat banklariga lizing operatsiyalarini amalga oshirish tartibi joriy qilindi.

2 - bosqich: 1999 - 2005 yillar. Lizing sohasida huquqiy bazaning yaratilishi va lizing bozorining barqarorlashuvi. Lizing to'g'risidagi qonunning qabul qilinishi, lizing bozorida lizing operatsiyalari bilan shug'ullanuvchi banklarning sonining keskin oshishi, lizing faoliyati to'g'risida bir qator prezident farmonlarining e'lon qilinishi, xalqaro moliyaviy institutlar bilan shartnomalar tuzilishi (Xalqaro moliya korporatsiyasi va Yevropa taraqqiyot va tiklanish banki, 2002yil).

3 - bosqich: 2005 yildan keyingi yillar. Lizing bozorida raqobat muhitining shakllanishi va lizing munosabatlarining kengayishi. 2005 yil lizing beruvchilar soni 28 ta bo'lgan bo'lsa, 2013 yilga kelib bu ko'rsatkich 102 taga yetdi. Shu raqamlarning o'zidan ko'rinib turibdiki, lizing bozorida chinakkam raqobat muhiti

yuzaga keldi. Ayniqsa, kichik biznes sub'ektlari, xususiy tadbirkorlik bilan shug'ullanuvchilar uchun davlatimiz tomonidan ko'pgina imtiyozlar berildi.

Aksariyat davlatlarning tarixiy tajribasi shundan dalolat beradiki, uy-joy qurilishi va infratuzilma sohasini taraqqiyotning ustuvor yo'nalishi sifatida belgilash milliy iqtisodiyotni qayta tiklashning hal qiluvchi vositasi bo'lib xizmat qiladi. Masalan, Buyuk depressiya deb atalgan 1930- yillardagi AQShda bo'lgan iqtisodiy inqiroz davrida Prezident Ruzvelt yakka tartibdagi uy-joy qurilishini kredit bilan ta'minlash tizimini joriy qildi va bu islohot iqtisodiy o'sishni tiklashda hal qiluvchi ahamiyat kasb etdi.

Qishoq xududlarida namunaviy loyihalar asosida uy-joylar qurilishini ikkita bosqichga ajratish mumkin

Birinchisi, dastlab 2009 yilda ko'rilgan uylar ikki qavatli bo'lib, bu uy egalariga, ayniqsa yoshi ulug' qariyalarga va yosh bolalarga bir xonadan ikkinchi xonaga o'tishlarida qiyinchiliklar tug'dirardi. Xonalar anchagina tor bo'lib, ularning joylashuvi foydalanish jarayonida noqulayliklar tug'dirardi.

Ikkinchisi, O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2010 yil 17 iyundagi «Qishloq joylarda namunaviy loyihalar asosida xususiy uy-joy qurilishini kengaytirishga oid qo'shimcha chora-tadbirlar qarori bilan bir qavatli uylar qurilishi va uylarning umumiy maydoni kengaytirilib, xonalarning balandligi 3,2 m gacha oshirildi (eski loyiha bo'yicha 3,0 m), garaj va hovli imoratlarini ko'rish, hovlining xo'jalik qismida bug' qozonlarini joylashtirish va boshqalarni nazarga tutgan holda zarur qulayliklarni ta'minlaydigan, shinamligi yaxshilangan, uch, to'rt hamda besh xonali yakka tartibdagi uylarning namunaviy loyihalari ishlab chiqildi va amaliyotga joriy qilindi.

Qishoq xududlarida namunaviy loyihalar asosida uy-joylar qurilishining asosiy maqsadlari:

- Xalqimizning turmush darajasi va hayot sifatini yanada oshirish;

- Munosib yashash va ijtimoiy-maishiy sharoitlarini yaratish;
- Zamonaviy uylar va muhandislik kommunikatsiya infratuzilmalarini rivojlantirish;
- Aholi punktlarini toza ichimlik suvi, elektr va issiqlik energiyasi bilan kafolatli ta'minlash;
- Qishloq joylarda ishlab chikarish va ijtimoiy infratuzilmani jadal rivojlantirish;
- Uy-joy qurilishini uzoq muddatli imtiyozli kreditlash tizimini keng joriy etish;

Qishloqda maishiy turmush madaniyatini yanada yuksaltirish.

Qishloq xududlarida namunaviy loyihalar asosida qurilayotgan uy-joylarning afzalliklari va qulayliklari:

- Aholiga uy-joy olishlari uchun yengilliklar berish maqsadida jismoniy shaxslarga namunaviy loyihalar bo'yicha yakka tartibdagi uy-joy qurilishi uchun atiga 7 foiz ustama to'lash sharti bilan eng kam ish haqining 1000 barobari miqdorida 15 yil muddatga imtiyozli ipoteka krediti berish tizimi joriy etildi.
- Aholi uchun yaratilgan qulayliklardan yana biri qurilishi yakunlangan turar joy binosi yer uchastkasi bilan birgalikda tuman xokimligining qarori bilan umrbod meros qilib koldiriladigan mulk tarzida uy-joy egasiga beriladigan buldi.
- «qishloq qurilish bank» krediti hisobidan namunaviy loyihalar bo'yicha qishloq joylarda uy-joy olgan jismoniy shaxslarning ish haqi hisobidan kredit va unga hisoblangan foizlarini to'lashga yo'naltirilgan hollarda ular daromad soligini to'lashdan ozod qilindi.
- Qishloq joylarda xususiy uy-joy qurilishi uchun qishloq xo'jaligi maqsadlariga va urmon fondi toifasiga kirmaydigan yerlardan har bir imorat kuruvchiga 0,06 ga xajmdagi yer uchastkasini ajratilishi yulga qo'yildi.
- Uy-joy egalari uchun qo'shimcha qulayliklar, zarur sharoitlar yaratilishi ta'minlash maqsadida endilikda hovlida garaj va hovli atrofini devor bilan urash, barpo etilgan massivlarda xalk ta'limi, soglikni saklash soxalarining anik

ob'ektlarni ko'rish, maishiy xizmat, savdo va boshqa infratuzilma ob'ektlarni joylashtirish belgilab berildi.

- Mamlakat muayyan mintaqasining tabiiy-iqlim sharoiti, qurilishda muhim bo'lgan tabiiy omillar - shamolning yo'nalishi, quyoshning yoritishi, milliy va mahalliy an'analarining o'ziga xosligi, loyihada konstruktiv yechimlar, shiplarning balandiligi, yashash maydoni, ayniqsa, bolalar xonalari, oilaning yashashi uchun zarur maishiy shart- sharoilar yaratilishi belgilab berildi.

- Uylarning umumiy maydoni kengaytirilib, xonalarning balandligi 3,2 m gacha oshirildi (eski loyiha bo'yicha 3,0 m), garaj va hovli imoratlarini ko'rish, hovlining xo'jalik qismida bug' qozonlarini joylashtirish va boshqalarni nazarga tutgan holda zarur qulayliklarni ta'minlaydigan, shinamligi yaxshilangan, uch, to'rt hamda besh xonali yakka tartibdagi uylarning namunaviy loyihalari ishlab chiqildi va amaliyotga joriy qilindi.

- 2013 yil 1 yanvardan uy-joy oladigan jismoniy shaxslar, qishloq joylarda namunaviy loyihalar bo'yicha yakka tartibdagi uy-joylar qurilishi Dasturi doirasida, ipoteka kreditini to'lab bo'lmagunga qadar, harid qilingan uy-joylar bo'yicha mulk solig'ini to'lashdan ozod qilindi.

Qishloq aholisiga yakka tartibda uy-joy qurish uchun yer uchastkalari bir oilaga 6 sotix hisobida umrbod meros qilib olish huquqi bilan bepul ajratilayotganini alohida ta'kidlashni istardim. Bu esa bizning yer resurslarimiz cheklangan sharoitda nihoyatda katta ahamiyatga egadir.

Uzoq muddatli kreditlar yuridik shaxslarga quyidagi maqsadlarga beriladi:

- * ishlab chiqarish quvvatlari va vositalarining qurilishi uchun;
- * bino va inshootlarni qurilishi uchun;
- * qishloq joylardagi aloqa va axborotlashtirish infrastrukturasini qurish va qayta qurish hamda rivojlantirish uchun;
- * ishlab chiqarishga mo'ljallangan obektlarni kengaytirish, qayta qurish va texnik ta'minoti uchun;

* asosiy fondlarni, texnika va texnologiya, transport vositalari va jihozlar sotib olish uchun;

* chorva mollari va urug'chilik mahsulotlarini sotib olish uchun;

* yangi yerlarni o'zlashtirish uchun;

* uy-joyni qurish, rekonstruksiya qilish yoki sotib olish uchun;

* daraxt va ko'chat mahsulotlarini o'tqazish uchun;

* yuridik shaxs maqomiga ega bo'lgan kichik biznes subektlarini boshlang'ich sarmoyasini shakllantirish uchun;

* yuridik shaxslar tomonidan boshqa korxona va tashkilotlarning aksiyalarini sotib olish uchun;

* boshqa qonunchilik bilan taqiqlanmagan faoliyat turlari uchun kreditlar.

Jismoniy shaxslar uzoq muddatli kreditlar quyidagi maqsadlarda ajratiladi:

- xo'jalik iste'mol mollarini sotib olish uchun;

-uy-joyni sotib olish va qurish uchun;

-uy-joyni rekonstruksiya qilish uchun;

-ta'lim kreditlari uchun;

-obektlarni sotib olish uchun (savdo do'konlari, maishiy xizmat uylari, oshxona, choyxona va boshqa obektlar);

- qonunchilik bilan taqiqlanmagan boshqa yo'nalishlar uchun kreditlar.

Tijorat banklari va ularning filiallari tomonidan mulkchilik shaklidan qat'iy nazar xo'jalik yurituvchi subektlar va jismoniy shaxslarga investision kreditlar qaytarishlik, to'lovlilik, ta'minlanganlik, muddatlilik va berilgan kreditlarni maqsadga muvofiq ishlatishlik tamoyillariga rioya qilingan holda shartnoma asosida beriladi. Ushbu ajratilayotgan kreditlar mijozning birlamchi hisobraqami ochilgan bank filialidan, ayrim hollarda ikkilamchi hisobraqami ochilgan bank filialidan berilishi mumkin.

Zarar ko'rib ishlovchi, nolikvid balansga ega xo'jalik yurituvchi subektlarga investision kreditlar berilmaydi, agar ilgari kreditlar berilgan bo'lsa belgilangan tartibda muddatidan oldin undirib olinadi. Kredit resurslaridan uzoq muddatli moliyaviy tangliklar, xo'jasizlik va zararlar o'rnini qoplashda foydalanishga yo'l

qo'yilmaydi.

Amaldagi me'yoriy hujjatlar asosida qarz oluvchining kredit yig'ma jildi shakllantiriladi. Zarurat to'g'ilganda bank investision loyihani amalga oshirish mumkinligini va kreditga layoqatliligini tasdiqlaydigan qo'shimcha hujjatlarni mijozdan talab qilishi mumkin.

Qarz oluvchi tomonidan oldin kreditlar olingan bo'lsa va ushbu majmualar o'z muddatida ishga tushirilmagan va qurilishi tugatilmagan hamda muddati o'tgan qarzдорliklari mavjud bo'lgan taqdirda ushbu mijozning investision loyihasi kreditlanmaydi.

Qurilish, qayta ta'mirlash, texnik jihatdan modenizasiyalash va ishlab chiqarish majmualarini (obektlari) kreditlash quyidagi shartlar bajarilgan taqdirdagina amalga oshiriladi:

- loyiha - smeta hujjatlarini muvofiqlashtirish va tasdiqlanishini amaldagi tartib asosida amalga oshirilishi;

- Davlat Qurilish nazorati yoki uning mahalliy organlarining barcha turdagi qurilish ishlari, turlarini mulkchilik shaklidan qat'iy nazar olib borish to'g'risida yozma ruxsatnomasi;

- loyihalarning kontrakt-shartnomasi bilan ta'minlanganligi;

- pudrat ishlarini amalga oshirish davridagi jarayonlarni hisobga olgan holda tuzilgan kontrakt-shartnoma bilan ta'minlanganligi;

- qarz oluvchi tomonidan taqdim etilayotgan loyiha iqtisodiy jihatdan o'zini oqlashini bank ekspertiza komissiyasi tomonidan maqullanishi;

- loyiha qiymatidan kelib chiqqan holda uning xususiy yoki boshqa moliyaviy manbalar bilan ta'minlanganligi. Bunda xususiy mablag'lari kreditlanayotgan obektning 25% miqdoridan kam bo'lmasligi lozim;

Tijorat banki filiallari tomonidan xizmat ko'rsatilayotgan mijozlarning xususiyatlaridan kelib chiqib, ularning mulkchilik shaklidan qat'iy nazar kredit siyosatining asosiy yo'nalishlari talablaridan kelib chiqib holda kreditlash jarayonlarini tashkil etadilar. Bank filiallari mazkur tartib doirasida ssuda mablag'idan yanada samarali foydalanishni ta'minlagan holda kredit oluvchilar

bilan o'z munosabatlarini tartibga soladilar. Ular kreditlash obektini belgilash, kredit yordamida amalga oshiriladigan tadbirlar samaradorligini aniqlash bilan bog'liq barcha masalalarni mustaqil ravishda hal qiladilar.

Tijorat banki Boshqaruvi kredit muomalalarining foydalilik darajasini ta'minlash maqsadida jalb qilingan kredit resurslari qiymati, bozor konyukturasidagi alohida kredit turlariga bo'lgan talab va takliflardan kelib chiqqan holda uzoq muddatli kreditlar bo'yicha belgilanadigan foiz miqdorini Markaziy bankning qayta moliyalash stavkasi darajasi hamda bankning olinishi kerak bo'lgan marjasiga qarab o'zgartirishi mumkin.

Investision kreditlar – xo'jalik yurituvchi subektlarga yangi turdagi mahsulot va yangi texnologik jarayonlarini o'zlashtirish, ishlab chiqarishni qayta tiklash va yangilash bilan bog'liq tez qoplanuvchi va yuqori samara beruvchi tadbirlar uchun beriladi. Kreditdan foydalanishning aniq muddati kreditlanayotgan obektlar bo'yicha mablag'larning aylanishi va harajatlar oqlanishi asosida belgilanadi.

Investitsion kreditlar – ishlab chiqarish va ijtimoiy maqsadlarga mo'ljallangan obektlarni qurish, qayta tiklash va texnik jihatdan kayta jixozlashga doir harajatlar bilan bog'liq investisiya maqsadlari uchun 3 yil va undan ortiq muddatga beriladi.

Kapital qurilishi obektlarini qayta ta'mirlash va texnologik jarayonlarni ishga tushirishni kreditlash quyidagi shartlar bajarilgandan keyingina amalga oshiriladi. Jumladan:

- loyiha-smeta hujjatlarini amaldagi andozalar(normativ) asosida va ushbu tartib shartlaridan kelib chiqqan holda kelishib, tasdiqlash;

- davlat arxitektura nazorati yoki mahalliy xokimiyat organlarining barcha turdagi qurilish ishlarini amalga oshirish uchun yozma ruxsatnomasi;

- olinadigan yangi texnologiya va xom-ashyolarning shartnoma bilan ta'minlanganligi;

- bajariladigan ish va xizmatlar pudrati inflyasiya xolatlarini hisobga olgan hisob-kitobi va shartnoma bilan ta'minlanganligi;

-kredit oluvchi tomonidan taqdim qilingan iqtisodiy hisob-kitoblarning o'z-o'zini qoplashi to'g'risidagi ma'lumotlar bank tomonidan ekspertizadan o'tkazilganligi to'g'risidagi xulosalar;

-majmualar xo'jalik subektlarining o'z manbalari hisobidan yoki loyiha qiymatining 25% tayyorgarligi mavjud bo'lgan taqdirdagina kreditlanadi;

-qurilish majmualari agar xo'jalik yurituvchi tomonidan oldin olingan kreditlaridan muddati o'tgani mavjud bo'lsa u holda kreditlanmaydi;

-bank tomonidan berilgan kreditni o'z vaqtida to'liq qaytarilishini ta'minlash maqsadida kafolatnoma, garov, yoki boshqa majburiyatlar olinadi.

1.2. Tijorat banklari tomonidan uzoq muddatli kreditlashning huquqiy asoslari

Mamlakatimizda keyingi yillarda banklar, xususan kredit portfelining umumiy hajmida uzoq muddatli kreditlarning ulushi yuqori bo'lgan banklarni qo'llab-quvvatlashga qaratilgan ko'plab huquqiy asoslar yaratilmoqda va ular ijrosi amalga oshirilmoqda.

Xususan, O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2008 yil 31 dekabrda 288-sonli "Iqtisodiyotning real sektori sohasida korxonalarni va investitsion faolligini kredit yo'li bilan qo'llab-quvvatlashni ta'minlash chora-tadbirlari to'g'risida" gi qarori banklarning kapitallashuvini oshirish uchun byudjet mablag'laridan O'zbekiston Respublikasi tiklanish va taraqqiyot jamg'armasi mablag'laridan va boshqa aksiyadorlarning mablag'laridan ajratilgan maqsadli mablag'lar hisobiga iqtisodiyotning real sektori korxonalarini kredit yo'li bilan qo'llab-quvvatlashni ta'minlash masalasiga qaratilgan bo'lib, bu masalalar bo'yicha O'zbekiston Respublikasi Iqtisodiyot vazirligi, Moliya vazirligi faoliyatini muvofiqlashtirish ko'zda tutilgan. Bundan tashqari maqsadli mablag'lardan berilgan kreditlar hisobiga korxonalar tomonidan yangi qurilish, ishla chiqarishni modernizatsiyalash, texnik va texnologik jihaidan qayta jihozlash, tovarlarni realizatsiya qilishning prognoz parametrlariga erishilishiga ko'maklashishga e'tibor qaratilgan.

Muhtaram yurtboshimiz ta’kidlaganlaridek, “... eksport qilinadigan mahsulotlarimiz tarkibini va umuman, tashqi savdo aylanmasini yanada diversifikatsiya qilish dolzarb masala bo‘lib, qolmoqda”⁷.

Xususan, O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2008 yil 31 dekabrda 290-sonli “Eksport qiluvchi korxonalarini moliyaviy va kredit yo‘li bilan qo‘llab-quvvatlashga doir qo‘shimcha chora-tadbirlar to‘g‘risida” gi qarori O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2008 yil 28 noyabrda PF-4058-son Farmoni bilan tasdiqlangan. “Iqtisodiyotning real sektori korxonalarini qo‘llab-quvvatlash, ularning barqaror ishlashini ta’minlash va eksport salohiyatini oshirish chora-tadbirlari” dasturining 1.6-bandi ijrosini ta’minlash, shuningdek eksport qiluvchi korxonalarini moliyaviy va kredit yo‘li bilan qo‘llab-quvvatlash chora-tadbirlarini amalga oshirish, iqtisodiyotning real sektori korxonalarining investitsion o‘shishini rag‘batlantirish va modernizatsiyalash, aholi bandligini oshirishga ko‘maklashishi hamda yangi ish o‘rinlari yaratish maqsadiga qaratgan.

O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2008 yil 18 noyabrda PF-4053-sonli Farmoniga muvofiq tashkil etilgan “Iqtisodiy nochor korxonalarini tijorat banklariga sotish bo‘yicha respublika komissiyasiga eksport qiluvchi korxonalarining birlarining kreditlari bo‘yicha muddati o‘tkazib yuborilgan va joriy qarzlari so‘mmasini tarkibiy o‘zgarish hamda jarima sanksiyalari va penyalarni hisobdan chiqarish bo‘yicha murojaatlarini ko‘rib chiqish huquqi berilgan.

Vazirlar Mahkamasining 2008 yil 31 dekabrda 290-son qaroriga ko‘ra, “Eksport qiluvchi korxonalarining banklarning kreditlari bo‘yicha muddati o‘tkazib yuborilgan va joriy qarzlari so‘mmasini tarkibiy o‘zgartirish hamda jarima sanksiyalari va penyalarni hisobdan chiqarish bo‘yicha murojaatlarini iqtisodiy nochor korxonalarini tijorat banklariga sotish bo‘yicha Respublika komissiyasi tomonidan ko‘rib chiqish tartibi to‘g‘risida” vaqtinchalik Nizom tasdiqlangan. Nizomga muvofiq quyidagi imtiyozlar belgilangan:

⁷ I.Karimov. asosiy vazifamiz-vatanimiz taraqqiyoti va xalqimiz farovonligini yanada yuksaltirishdir/. O‘zbekiston. 2010 y. 64-80 bet

-muddati o'tkazib yuborilgan va joriy qarzlarini so'mmasini tarkibiy o'zgartirish ko'rsatib o'tilgan eksport qiluvchi korxonalarning moliyaviy holati vaqtincha yomonlashganligi munosabati bilan kreditni qaytarish bo'yicha kechiktirish (bo'lib-bo'lib to'lash) yuzasidan eksport qiluvchi korxonaga berilgan kredit bo'yicha shartnomaning birlamchi yoki ilgari qayta ko'rib chiqilgan shartlarini o'zgartirish;

-kreditlar bo'yicha jarima sanksiyalari va penyalarni hisobdan chiqarish eksport qiluvchi korxonaning bank oldidagi qarzlarini ko'rsatib o'tilgan eksport qiluvchi korxonaning moliyaviy holati vaqtincha yomonlashganligi munosabati bilan asosiy qarz o'z vaqtida qaytarilmaganligi uchun qo'llanilgan jarima sanksiyalari va hisoblangan penya so'mmasiga kamaytirish.

Ushbu vaqtinchalik nizomning amal qilishi quyidagilar:

-mahsulot (ishlar, xizmatlar) tannarxini kamida 20 foizgacha pasaytirish bo'yicha asoslangan moliyaviy reja shu jumladan, ishlab chiqarishning materiallar va energiya sarfini qisqartirish, ishlab chiqarishning rentabelligini va foyda ko'rishni oshirish va ortiqcha shtat birliklarini maqbullashtirish;

-ilgari amalga oshirilgan o'zi ishlab chiqargan tovarlar (ilar, xizmatlar) ni barqaror eksportga yetkazib berishni har yili ishlab chiqariladigan mahsulotning kamida 30 foizi hajmida bo'lishi va jahon moliya tangligining ta'siri natijasida eksport mahsulotga narx-navo va talab pasaygungacha amal qilgan eksport kontraktlarga ega bo'lish mavjud bo'lganda faqat ekvivalentda 500 ming AQSH dollaridan ortiq qiymatli yangi qurilish, ishlab chiqarishni modernizatsiyalash, texnik va texnologik jihatdan qayta jihozlash bo'yicha investitsiya loyihalari amalga oshirilishini nazarda tutadigan eksport qiluvchi korxonalar faoliyatiga joriy etiladi.

Yurtboshimiz ta'kidlaganlaridek, "Barchamiz oddiy bir haqiqatni yaxshi anglab olishimiz darkor – investitsiyalarsiz modernizatsiya ham, yangilanish ham bo'lmaydi."⁸

⁸ I.Karimov. asosiy vazifamiz-vatanimiz taraqqiyoti va xalqimiz farovonligini yanada yuksaltirishdir/. T.: O'zbekiston. 2010 y. 57-80 bet

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2009 yil 28 iyuldagi PQ-1166-son "Tijorat banklarning investitsiya loyihalarini moliyalashtirishga yo'naltiriladigan uzoq muddatli kreditlari ulushini ko'paytirishni rag'batlantirish borasidagi qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risida" gi Qaroriga muvofiq tijorat banklari 2015 yilning 1 yanvariga qadar kredit portfeli tarkibida uzoq muddatli investitsiyaviy moliyalashning ulushiga qarab tabaqalashtirilgan stavkalar bo'yicha foyda solig'ini to'laydilar.

Imtiyozlarni qo'llash tartibi

Foyda solig'i stavkasi kredit portfeli tarkibida uzoq muddatli investitsiyaviy moliyalashning ulushiga qarab tabaqalashtiriladi.

- Kredit portfeli tarkibida uzoq muddatli investitsiyaviy moliyalashning ulushi;
- 35 foizdan 40 foizgacha bo'lganda stavka belgilangan stavkaning 80 foizini tashkil etadi;
- 40 foizdan 50 foizgacha bo'lganda stavka belgilangan stavkaning 75 foizini tashkil etadi;
- 50 foizdan yuqori bo'lganda stavka belgilangan stavkaning 70 foizini tashkil etadi.

Uzoq muddatli investitsiyaviy moliyalashning ulushi quyidagi formula asosida hisoblanadi:

$$U_{\text{umum}} = U_{\text{mim}} / KP \cdot 100$$

U_{umum} – uzoq muddatli investitsiyaviy moliyalashning ulushi;

U_{mim} – uzoq muddatli investitsiyaviy moliyalash;

KP – kredit portfeli

Bunda, kredit yoki lizing bo'yicha xizmatlarning berilgan sanasidan qat'iy nazar, uzoq muddatli investitsiyaviy moliyalash so'mmasi va kredit portfeli so'mmasi hisobot davri oyining oxirgi sanasiga qabul qilinadi.

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 28.07.2009 y. (N PQ-1166) "Tijorat banklarining investitsiya loyihalarini moliyalashtirishga yo'naltiriladigan uzoq muddatli kreditlari ulushini ko'paytirishni rag'batlantirish borasidagi

qo‘shimcha chora-tadbirlar to‘g‘risida” Qaroriga binoan tijorat banklariga quyidagi imtiyozlar berildi:

■ 2015 yilning 1 yanvarigacha tijorat banklari kredit portfeli tarkibida uzoq muddatli investitsiyaviy moliyalashning ulushiga qarab tabaqalashtirilgan stavkalar bo‘yicha foyda solig‘ini to‘lash;

Yuqoridagilardan tashqari, tijorat banklari uzoq muddatli kreditlarni quyidagi nizomlar shartlari asosida kreditlaydi:

1. 2007 yil 3 yanvardagi “Uy-joy qurilishiga, uni rekonstruksiya qilishga va sotib olishga ipoteka krediti berish to‘g‘risida” Vazirlar Mahkamasining 2-son qaroriga muvofiq:

Ipoteka kreditlari tijorat banklari tomonidan qaytarishlik, to‘lovlilik, ta‘minlanganlik va muddatlilik shartlarida quyidagi maqsadlar uchun beriladi:

- qonun hujjatlarida belgilangan tartibda kelishilgan yakka tartibdagi va namunaviy loyiha asosida, qurilishning belgilangan normalari va qoidalariga rioya qilib yakka tartibda uy-joy qurish va rekonstruksiya qilish;
- yakka tartibdagi uy-joyi yoki ko‘p kvartirali uydagi kvartirani sotib olish.

Mazkur Nizomning amal qilishi tasdiqlangan namunaviy loyihalar bo‘yicha yakka tartibda uy-joy qurilishiga "Qishloq qurilish bank" aksiyadorlik tijorat banki tomonidan ipoteka krediti berishga tatbiq etilmaydi.

Ipoteka krediti muddati va undan foydalanganlik uchun foiz stavkasi kredit resurslari manbaiga bog‘liq holda quyidagi tartibda belgilanadi:

1) Jamg‘armaning imtiyozli kredit liniyalari hisobidan beriladigan kreditlar uch yillik imtiyozli davr va foiz stavkasi bilan kamida 15 yil muddatga beriladi, foiz stavkasi miqdori Ipoteka krediti berishni qo‘llab-quvvatlash jamg‘armasini boshqarish bo‘yicha Vasiylik kengashi tomonidan har bir kredit liniyasi bo‘yicha tasdiqlanadi va u yiliga 5 foizdan ortiq bo‘lishi mumkin emas;

2) kredit liniyalari, shu jumladan imtiyozli kreditlar, tijorat banki tomonidan ipoteka krediti berish uchun bevosita jalb etilgan xalqaro va xorijiy moliya institutlarining grantlari va investitsiyalari hisobidan beriladigan kreditlar bo‘yicha muddat va kreditdan foydalanganlik uchun foiz stavkasi ushbu mablag‘larni berish

to'g'risida tijorat banki va ko'rsatib o'tilgan moliya institutlari o'rtasida tuzilgan tegishli shartnomalar shartlaridan kelib chiqqan holda belgilanadi;

3) tijorat bankining o'z mablag'lari va jalb etilgan mablag'lari hisobidan beriladigan kreditlar bo'yicha muddat va kreditdan foydalanganlik uchun foiz stavkasi bank va qarz oluvchi o'rtasidagi bitim bo'yicha, bankning ichki kredit siyosatiga muvofiq belgilanadi.

Tijorat banki tomonidan Jamg'armaning imtiyozli kredit liniyalari hisobidan beriladigan ipoteka krediti miqdori:

- yakka tartibda uy-joy qurilishi va sotib olish uchun - qonun hujjatlarida belgilangan eng kam oylik ish haqining 3000 baravarigachani;
- yakka tartibda qurilgan uy-joyni rekonstruksiya qilish, shuningdek ko'p kvartirali uydagi kvartirani sotib olish uchun - eng kam oylik ish haqining 2500 baravarigachani tashkil etadi.

Tijorat banki tomonidan o'z mablag'lari va jalb etilgan mablag'lari hisobidan beriladigan ipoteka krediti miqdori bank va qarz oluvchi o'rtasidagi bitim bo'yicha, bankning ichki kredit siyosatiga muvofiq belgilanadi.

Jamg'armaning kredit liniyalari, shuningdek tijorat banklarining o'z mablag'lari va jalb etilgan mablag'lari hisobidan beriladigan ipoteka krediti miqdori quriladigan, rekonstruksiya qilinadigan yoki sotib olinadigan uy-joy qiymatining 75 foizidan oshishi mumkin emas.

2. Vazirlar Mahkamasining 2009 yil 25 maydagi "Tasdiqlangan namunaviy loyihalar bo'yicha yakka tartibdagi uy-joy qurilishi uchun "Qishloq qurilish bank" aksiyadorlik tijorat banki tomonidan imtiyozli ipoteka krediti berish tartibi to'g'risida"gi 148-son qaroriga ko'ra:

Ipoteka kreditlari namunaviy loyiha asosida, belgilangan qurilish normalari va qoidalariga rioya etgan holda qishloq joylarda uy-joy qurish maqsadlari uchun beriladi.

Tasdiqlangan namunaviy loyihalar bo'yicha yakka tartibda uy-joy qurish:

- qarz oluvchi va pudratchi o'rtasidagi pudrat shartnomasi asosida;
- qarz oluvchining o'z kuchlari bilan amalga oshirilishi mumkin.

Ipoteka kreditlari olti oydan iborat imtiyozli davr bilan 15 yilgacha muddatga beriladi.

Ipoteka krediti miqdori qonun hujjatlarida belgilangan eng kam oylik ish haqining 1000 baravaridan oshmaydigan miqdorda belgilanadi.

Ipoteka kreditidan foydalanganlik uchun bank tomonidan O'zbekiston Respublikasi Markaziy bankining bank kredit komissiyasi (qo'mitasi) tomonidan ijobiy qaror qabul qilingan kundagi qayta moliyalashtirish stavkasining 50 foizi miqdorida foizlar undiriladi.

Foizlar qarz oluvchi tomonidan uning olgan ipoteka krediti to'liq to'langungacha kredit bo'yicha qarzlarining amaldagi qoldig'iga hisoblab qo'shiladi.

3. O'zbekiston Respublikasi Adliya vazirligida 2007 yil 18 iyulda 1697-son bilan ro'yxatga olingan "Tijorat banklari tomonidan yosh oilalarga imtiyozli asosda kreditlar berish tartibi to'g'risida"gi nizomga muvofiq:

Tijorat banklarining o'z mablag'lari hisobidan yosh oilalarga kreditlar quyidagi imtiyozli shartlar asosida beriladi:

❖ oilaviy tadbirkorlikni tashkil etish uchun mikrokreditlar bo'yicha foiz stavkasi Markaziy bankning amaldagi qayta moliyalash stavkasidan ortiq bo'lmagan miqdorda o'rnatiladi;

❖ yosh oilalarga beriladigan ipoteka kreditlari uch yillik imtiyozli davr bilan foiz stavkasi Markaziy bankning amaldagi qayta moliyalash stavkasidan ortiq bo'lmagan miqdorda belgilanadi;

❖ yosh oilalarga beriladigan moliyaviy iste'mol kreditlari bo'yicha olti oylik imtiyozli davr belgilanadi.

Yosh oilalarga mikrokreditlar quyidagi maqsadlarga beriladi:

✓ yuridik shaxs maqomiga ega bo'lmagan oilaviy tadbirkorlikni tashkil etish uchun;

✓ mikrofirmalar, kichik korxonalar, fermer xo'jaliklari, shuningdek yuridik shaxs maqomiga ega bo'lgan dehqon xo'jaliklari dastlabki (boshlang'ich) sarmoyasini shakllantirish uchun;

✓ yakka tartibdagi tadbirkorlik, mikrofirmalar, kichik korxonalar, fermer va dehqon xo'jaliklarini kengaytirish va rivojlantirish uchun.

Ipoteka kreditlari yosh oilalarga 15 yildan kam bo'lmagan muddatga beriladi.

Tijorat banklari tomonidan yosh oilalarga beriladigan ipoteka krediti kredit resurslari manbasidan qat'i nazar, quyidagi miqdorlarda beriladi:

✓ yakka tartibdagi uy-joyni qurilishi va sotib olish uchun - qonun hujjatlarida belgilangan eng kam oylik ish haqining 3000 baravarigacha;

✓ yakka tartibdagi uy-joyni rekonstruksiya qilish, shuningdek ko'p kvartirali uydagi kvartirani sotib olish uchun - qonun hujjatlarida belgilangan eng kam oylik ish haqining 2500 baravarigacha.

4. O'zbekiston Respublikasi Adliya vazirligida 2007 yil 12 oktyabrda 1727-son bilan ro'yxatga olingan "Aholining keng qatlami, shu jumladan, yosh oilalar uchun uy-joy qurilishini va rekonstruksiya qilishni moliyalashtirish va kreditlash tartibi to'g'risida" nizomga ko'ra:

Banklar tomonidan kreditlar pudrat qurilish tashkilotlariga qaytarishlik, to'lovlik, ta'minlanganlik, muddatlik va ulardan maqsadli foydalanish shartlarida qonun hujjatlarida belgilangan tartibda kelishilgan yakka tartibdagi va namunaviy loyihalar bo'yicha, qurilishning belgilangan normalari va qoidalariga rioya qilgan holda ko'p kvartirali uylarni foydalanishga tayyor holda ("kaliti bilan") qurish yoki rekonstruksiya qilish sharti bilan beriladi.

Bunda pudrat qurilish tashkiloti bir vaqtning o'zida ham buyurtmachi ham pudratchi sifatida faoliyat ko'rsatadi.

Bank tomonidan ko'p kvartirali uylarni qurish yoki rekonstruksiya qilish uchun ajratiladigan kredit miqdori uning, ya'ni tayyor holda qurilayotgan yoki rekonstruksiya qilinayotgan ko'p kvartirali uyning qiymatidan qurilish tashkilotining o'z aylanma mablag'lari va biznes-rejasida olinishi rejalashtirilgan foyda miqdori chegirilgan holda, ammo qurilish ob'ektining 70 foizidan ko'p bo'lmagan miqdorda belgilanadi.

Kreditdan foydalanish muddati qurilish yoki rekonstruksiya qilish ishlarini amalga oshirish muddatlaridan kelib chiqqan holda, ammo 2 yildan ko'p

bo‘lmagan muddatga beriladi. Bunda 12 oydan oshmagan muddatga imtiyozli davr berilishi mumkin.

Kredit bo‘yicha foiz stavkasi miqdori tomonlar kelishuviga asosan belgilanadi.

5. O‘zbekiston Respublikasi Adliya vazirligida 2008 yil 12 iyulda 1835-son bilan ro‘yxatga olingant “Axolining keng katlami, shu jumladan, yosh oilalar uchun kurilgan yoki rekonstruksiya kilingan uy-joylarni harid kilish uchun ipoteka kreditlari berish tartibi to‘g‘risida”gi nizomga muvofiq:

Ipoteka kreditlari bank tomonidan kaytarishlik, maksadlilik, to‘lovlilik, ta‘minlanganlik va muddatlilik shartlari asosida birlamchi bozordagi ko‘p kavatli uydagi kvartirani sotib olish uchun ajratiladi.

Ipotekali kreditlashni ko‘llab-kuvvatlash jamgarmasi mablaglari hisobidan beriladigan kredit mikdori konun hujjatlarida belgilangan eng kam oylik ish haqining 2500 baravaridan oshmagan mikdorda belgilanadi.

Tijorat banklarining o‘z mablaglari va jalb etilgan mablaglari hisobidan beriladigan ipoteka krediti mikdori bankning ichki kredit siyosatidan kelib chikkan xolda bank va qarz oluvchi o‘rtasida tuziladigan kredit shartnomasida belgilanadi.

Bank tomonidan beriladigan ipoteka krediti mikdori kredit resurslari manbasidan kat’i nazar, (xalkaro va xorijiy moliya institutlarining grantlari, investitsiyalari, jumladan kreditlari hisobidan beriladigan kreditlar bundan mustasno) ko‘p kavatli uydagi kvartira kiymatining 75 foizidan oshmasligi lozim.

Ipoteka kreditlari qarz oluvchining toifasidan kelib chikib, kuyidagi shartlar asosida beriladi:

➤ Yosh oilalarga, ipoteka krediti 15 yildan kam bo‘lmagan muddatga 3 yillik imtiyozli davr bilan bankning o‘z mablaglari va Ipoteka krediti berishni ko‘llab-kuvvatlash jamgarmasi mablaglari va boshka jalb kilingan mablaglar hisobidan ajratiladi.

➤ Yosh oilalarga beriladigan ipoteka kreditlari bo‘yicha belgilanadigan yillik foiz stavkasi moliyalashtirish manbasidan kelib chikkan xolda kuyidagicha belgilanadi:

✓ bankning o'z mablaglari va jalb kilingan mablaglari hisobidan yosh oilalarga beriladigan ipoteka kreditlari bo'yicha yillik foiz stavkasi, kredit shartnomasi tuziladigan davrdagi Markaziy bankning amaldagi qayta moliyalash stavkasi miqdorida;

✓ ipoteka krediti berishni ko'llab-kuvvatlash jamgarmasi mablaglari hisobidan beriladigan ipoteka kreditlari bo'yicha yillik foiz stavkasi - yiliga ko'pi bilan 5 foiz miqdorida.

6. Vazirlar Mahkamasining 2001 yil 26 iyuldagi 318-con qarori "Oliy o'quv yurtlarida to'lov-kontrakt asosida o'qish uchun ta'lim kreditlari berish to'g'risida"gi nizomga ko'ra:

Ta'lim kreditlari tijorat banklari tomonidan Oliy ta'lim muassasalarining kunduzgi bo'limlariga to'lov-kontrakt asosida qabul qilingan O'zbekiston Respublikasi fuqarosi bo'lgan talabalarning o'qishi uchun talabalarning o'zlariga, ularning ota-onalariga yoki vasiylariga, (shundan keyin matnda "Qarz oluvchi" deb ataladi) berilishi mumkin.

Ta'lim kreditlari, Oliy ta'lim muassasalarida o'qish davri hisobga olingan holda, bakalavriatga o'qishga qabul qilingan talabalarga 10 yilgacha, magistraturaga o'qishga qabul qilingan talabalarga 5 yilgacha bo'lgan muddatga beriladi.

Muddatli harbiy xizmatni o'tash davri bu muddatga kirmaydi.

Mazkur Nizomga muvofiq tijorat banklari tomonidan berilgan ta'lim kreditlari bo'yicha:

- chin yetimlarga, "Mehribonlik uylari"da tarbiyalanganlarga hamda bolalikdan I va II guruh nogironlariga nol foiz stavkasi (foizsiz kredit);
- talabalarning qolgan toifalariga O'zbekiston Respublikasi Markaziy bankining amaldagi qayta moliyalash stavkasidan yuqori bo'lmagan o'zgaruvchi foiz stavkalari belgilanadi.

1.3. Tijorat banklari tomonidan uzoq muddatli kreditlashda xorij tajribasi

Bugungi kunda uy-joy qurilishi va iqtisodiyotning mazkur soha bilan bog'liq tarmoqlarini rivojlantirish moliya tizimini shakllantirish va barqaror rivojlantirishning eng muhim bo'g'inlaridan biri hamda banklar aktivlari va ishonchli resurs bazasining mustahkam manbai bo'lib qolmoqda.

Kredit mablag'lari bilan yetarlicha ta'minlanayotganiga qaramasdan, bu mablag'lar yakuniy iste'molchi, ya'ni iqtisodiyotning real sektoriga yetib bormayotgani global moliyaviy-iqtisodiy inqirozdan chiqishda jiddiy to'siqlardan biri ekani sir emas. Holbuki, asosiy zaxira valyutalarini chiqaradigan emitent mamlakatlarda foiz stavkalari darajasi nihoyatda past. Ayrim hollarda bu stavkalar nol qiymatigacha tushib ketayotganiga esa ishonish qiyin.

Aksariyat davlatlarning tarixiy tajribasi shundan dalolat beradiki, uy-joy qurilishi va infratuzilma sohasini taraqqiyotning ustuvor yo'nalishi sifatida belgilash milliy iqtisodiyotni qayta tiklashning hal qiluvchi vositasi bo'lib xizmat qiladi. Masalan, Buyuk depressiya deb atalgan 1930- yillardagi AQShda bo'lgan iqtisodiy inqiroz davrida Prezident Ruzvelt yakka tartibdagi uy-joy qurilishini kredit bilan ta'minlash tizimini joriy qildi va bu islohot iqtisodiy o'sishni tiklashda hal qiluvchi ahamiyat kasb etdi.

O'z vaqtida Germaniya, Buyuk Britaniya, Skandinaviya davlatlari va boshqa mamlakatlarda iqtisodiyotni rag'batlantirish hamda qayta tiklash maqsadida ana shunday dasturlar qabul qilingan.

Uzoq muddatli ipoteka krediti tarixiga chuqurroq nazar tashlaydigan bo'lsak kreditini eng samarali tashkil etilgan shakli AQSH va Germaniya mamlakatlarida mavjud. Bundan tashqari, ipoteka kreditidan G'arb Yevropa, Sanyang, Avstraliya, Yangi Zelandiyalarda keng foydalaniladi. Hozirgi davrda ipoteka krediti Braziliya, Meksika, Turkiya, Sharkiy Yevropa mamlakatlarida joriy etilmokda.

Yuqorida ko'rsatilganidek, uzoq muddatli ipoteka krediti AQShda keng rivojlangan bo'lib, ushbu tajriba O'zbekiston uchun juda ham dolzarbdir. Buning asosiy sababi AQSH uchun ipoteka krediti tizimini rivoji o'ttizirchi yillardagi kapitalizm tarixidagi eng chuqur inqirozdan chiqishida muhim omillaridan biri bo'lib xizmat qilgan. O'sha davrda moliya bozori ushbu mamlakatda xalokatga uchrab, ichki resurslaridan foydalaish imkoniyati yo'qolgan, ko'chmas mulk tobora qadirsizlanib, uning bozor qiymati tushib ketgan. Bu bilan birga ularni sug'urtalash to'xtatildi. Ko'plab sug'urta kompaniyalari inqirozga uchradi, ishsizlik yuqori darajasiga yetdi. Mayjud holatdan chiqish maqsadida davlat tubdan vayron bo'lgan ipoteka krediti tizimini tiklashni qaror qilib o'z e'tiborini uy-joy kurilishiga qaratdi.

Hayot bu harakat eng oqilona va uzoqni ko'zlovchi siyosat ekanligini tasdiqladi. Bu davrda qator investitsion institutlar tuzildi. Shulardan O'zbekiston sharoitiga tarixiy tuzilishi va olib boradigan operatsiyalari bilan nisbatan monand "Federal National Mortgage association" (Fannie Mae). Yetarli miqdorda kapitalga ega bo'lgandan so'ng, yangi vujudga kelgan assotsiatsiya ilgari banklar tomonidan berilgan ipoteka kreditlarni sotib oldi va bilan banklarni sinishidan, barbot bo'lishidan asrab koldi, bundan tashqari mablag' bilan ta'minlash natijasida xattoki mayda biznesga kredit berish uchun imkoniyat yaratildi.

Yuqori xatarga ega bo'lgan uzoq muddatli ipoteka operatsiyalarni yuritish uchun "Federal Home Loan Corporation" (Freddie Mae) davlat korporatsiyasi va "Government National Mortgage association" (Ginnie Mae) assotsiatsiyasi ta'sis qilindi. Ushbu tashkilotlar har hil tijorat banklaridan ipoteka kreditlarini sotib olib, ulardan yirik «pul»lar paketi (ipoteka krediti yigma jildlari) tuzilgan. Bularning asosida ipotekali qimmatli qog'ozlar chiqarilgan.

Banklardan kreditlarni sotib olish natijasida ushbu institutlar xatarni eng kichik me'yoriga yetkazgan, bu esa o'z navbatida kredit foizlaririni kamayishiga olib keldi. Ya'ni kredit arzonlasha boshladi. Aholi yer uchastkalarini garovga qo'yish asosida uy-joy sotib olish va kichik biznesni rivojlantirish uchun kredit olish imkoniyatiga ega bo'ldi. Bu holat ko'chmas mulkka bo'lgan ehtiyojni

o'shishiga olib keldi. Bu jarayon oqibatda iqtisodiyotni jonlanishiga asosiy omil bo'ldi.

Qabul qilingan ipoteka krediti huquqidan foydalangan holda, yuqorida aytib o'tilgan moliya institutlari qiymati va olinadigan daromadi AQSH davlati tomonidan kafolatlangan katta miqdorda qimmatli qog'ozlar chiqardi. Ularni xalqaro bozorga olib chiqishdi, bu esa xorijiy investorlarni okimini oshishiga olib keldi. Fond bozori o'z faoliyatini qayta boshlab ipotekali qimmatli qog'ozlar hisobidan intensiv rivojlandi. Ko'chmas mulk bilan ta'minlangan qimmatli qog'ozlar mamnuniyat bilan har xil sug'urta va moliya kompaniyalari tomonidan sotib olindi. Buning sababi ushbu idoralarni yuqori likvidli qo'yilmaga zarurati va pulga ehtiyoj to'g'riganda vaqtida hech qanday qiyinchiliksiz qimmatli qog'ozlarni sotish imkoniyati mavjudligidadir.

Jahon amaliyoti tajribasining shunisi harakterliki, ipotekali kreditlashning bir pog'onali tizimida tijorat banklarining uzoq muddatli ipoteka kreditlari uchun zarur bo'lgan resurslar – ipoteka qimmatli qog'ozlarini. Shu jumladan, ipoteka obligatsiyalarini muomalag chiqarish orqali jalb qilinadi⁹.

Ekspert markazlarining ma'lumotlariga ko'ra, iqtisodiy rivojlangan davlatlarda investitsiyalar tarkibida umumiy sarmoyalar hajmining 20 foizidan 40 foizigacha bo'lgan ulushi aynan uy-joy qurilishi sohasiga to'g'ri kelayotgani albatta bejiz emas.

1968 yil "Fannie Mae" aksioner jamiyat sifatida qayta tuzildi. Hozirgi davrda bu moliya instituti eng yirik ipoteka krediti haridori va ipotekali qimmatli qog'ozlar emitenti hisoblanadi.

AQSH mamlakatida ipoteka kreditini tashkil etish tajribasi shuni ko'rsatadiki,

Birinchidan, ipoteka krediti faoliyatini rivojlantirishda davlat himoyasi va kafolati, ya'ni qo'llab-quvvatlashi katta ahamiyatga ega.

⁹ "Bozor, pul va kredit" jurnali. №10. 2011y. 58b.

Ikkinchidan, ushbu kreditlar sug'urtalanishi zarur.

Uchinchidan, AQSH kabi ipoteka krediti tizimini tashkil qilish uchun xalqaro kreditlar va investorlar xizmatidan foydalanish lozim.

2 BOB. Respublika tijorat banklari va OATB “Qishloq qurilish bank” Samarqand mintaqaviy filiali tomonidan uzoq muddatli kreditlash amaliyoti va tahlili.

2.1. Respublika tijorat banklari tomonidan uzoq muddatli kreditlashning hozirgi holati va tahlili.

Banklarning investitsion kreditlari ustuvor ravishda «2011-2015 yillarda sanoatni rivojlantirish», «2013 yilgi Investitsiya dasturi» hamda tarmoqlarni modernizatsiya qilish, mahalliyashtirish va hududlarni rivojlantirish Davlat dasturlariga kiritilgan loyihalarni qo‘llab-quvvatlashga, kichik biznes va xususiy tadbirkorlik sub’ektlari tomonidan minitexnologiyalarni sotib olishni moliyalashtirishga yo‘naltirilmoqda.

Shu jumladan, tijorat banklarining kredit qo‘yilmalari umumiy hajmi 2013 yilning 1 yanvar holatiga nisbatan 30 foizga oshib, 2014 yilning 1 yanvar holatiga ko‘ra, **26,5** trln. so‘mni tashkil etdi.

2013 yil mobaynida korxonalarni modernizatsiya qilish, texnik va texnologik jihatdan qayta jihozlash maqsadlariga tijorat banklari tomonidan jami **7,2** trln. so‘m yoki 2012 yildagiga nisbatan **1,2** barobardan ziyodga ko‘p investitsion kreditlar ajratildi¹⁰.

1-rasm. Investitsiyaviy kreditlar dinamikasi.

¹⁰ www.cbu.uz 2013 yil yakunlari

Ushbu rasmdan kurinib turibdiki, 2012 yilda korxonalarni modernizatsiya qilish, texnologik va texnik jihatdan qayta jihozlash maqsadlariga tijorat banklari tomonidan jami 5 760 mlrd. so‘m yoki 2011 yildagiga nisbatan 1,3 barobarga ko‘p investitsiya kreditlari ajratildi.

2014 yilda tijorat banklari tomonidan iqtisodiyotning real sektoriga ajratiladigan kredit qo‘yilmalari hajmining 26 foizga ko‘payishi prognoz qilinmoqda.

Ishlab chiqarishni modernizatsiya qilish, texnik va texnologik jihatdan yangilash, qishloq joylarda loyihaviy yangi turar-joylarni barpo etish, kichik biznes va xususiy tadbikorlik sub’ektlari tomonidan minitexnologiyalarni sotib olish kabi investitsiya loyihalariga tijorat banklari tomonidan 6,0 trln. so‘mdan ziyod kreditlar ajratilgan bo‘lsa, 2014 yilda **7,8** trln. so‘m miqdorida investitsion kreditlar ajratilishi prognoz qilinmoqda.

Qishloq joylarida yakka tartibdagi yangi turar joylarni barpo etish maqsadlariga 2013 yilga 796 mlrd. so‘m ajratildi, **2014 yil esa 1,1** trln. so‘m miqdorida kreditlar ajratish prognoz qilinmoqda. Shundan **231** mlrd. so‘m miqdoridagi mablag‘lar Osiyo taraqqiyot bankining kredit liniyasi hisobidan beriladi.¹¹ 2013 yilda esa 251 mlrd. so‘m miqdoridagi mablag‘lar Osiyo taraqqiyot bankining kredit liniyasi hisobidan berildi.

¹¹ www.cbu.uz. 2014 yil uchun belgilangan asosiy ustuvor yunalishlar.

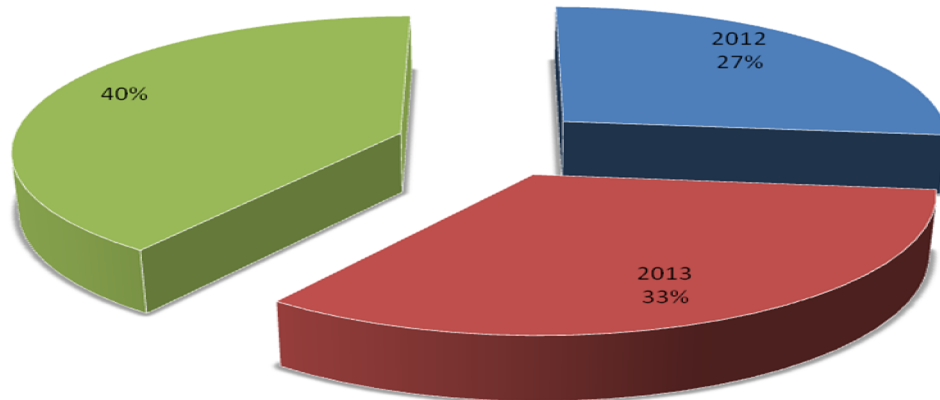
2-rasm. Jami kreditlardagi uzoq muddatli kreditlar salmog'i

Quyidagi rasmdan ko'rinib turibdiki, yil sayin umumiy kredit portfelida uzoq muddatli, ya'ni, bir yildan ortiq muddatga beriladigan kreditlar miqdori oshib bormoqda.(2-rasmga qarang)

Qishloq joylarida namunaviy loyihalar asosida uy-joy qurish bo'yicha maxsus dasturni amalga oshirishda Osiyo taraqqiyot banki, Islom taraqqiyot banki, Jahon banki kabi ko'plab nufuzli xalqaro moliya institutlari va tashqilotlari ham faol ishtirok etayotganini alohida mamnuniyat bilan ta'kidlashni istardim. 2011-yilda Osiyo taraqqiyot banki Direktorlar kengashi tomonidan jami 500 million AQSH dollari miqdoridagi "O'zbekistonda qishloq joylarida uy-joylar qurishni rivojlantirish" loyihasini ko'p transhli moliyalash dasturi ma'qullandi. 2012-yilda dastlabki transh doirasida 160 million dollar ajratilgan bo'lsa, joriy yilda ushbu mablag'ning 200 million dollarlik ikkinchi transhi taqdim etiladi.

Mana shunday tizim asosida Qoraqalpog'iston Respublikasi va viloyatlarda 2009-2012-yillarda 23,6 ming zamonaviy uy-joy barpo etildi. 2013-yil – Obod turmush yilida bu boradagi ishlar ko'lamini yanada kengaytirish belgilangan bo'lib, 10 mingta uy-joyni barpo etish ishlari izchil olib borilmoqda. Shu maqsadda yil oxirigacha 1 trillion 400 milliard so'm, ya'ni o'tgan yilga nisbatan 54 foiz ko'p mablag' yo'naltiriladi.(3-rasmga qarang)

**"O'zbekistonda qishloq joylarida uy-joylar
qurishni rivojlantirish" loyihasiga ajratilishi
mo'ljallangan moliyaviy mablag'lar**

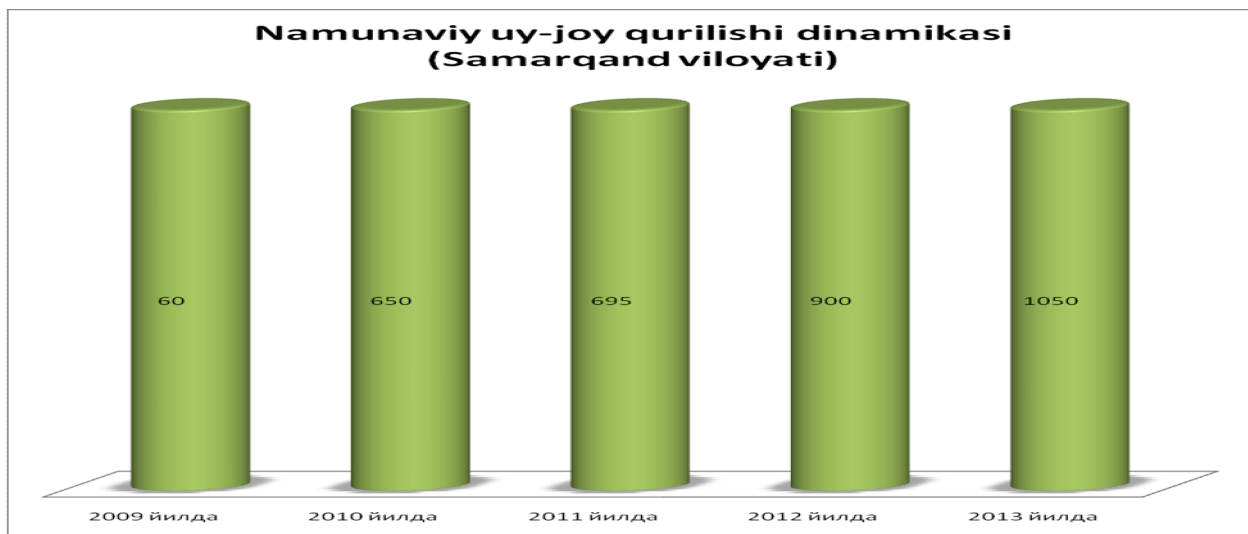
3-rasm. Uy-joylar qurilishi uchun ajratilgan mablag'lar.

ATIB «Ipoteka bank» ATIB Samarqand viloyatidagi filiallarida 2013 yil boshi holatiga bankining jami kredit kuyilmalari 27,2 mlrd. so'mni tashqil qiladi, shundan uzoq muddatli kreditlar 16,4 mlrd. so'mni yoki kredit portfelining 60 foizini tashkil qiladi. Shundan uy-joy uchun ajratilgan kreditlar

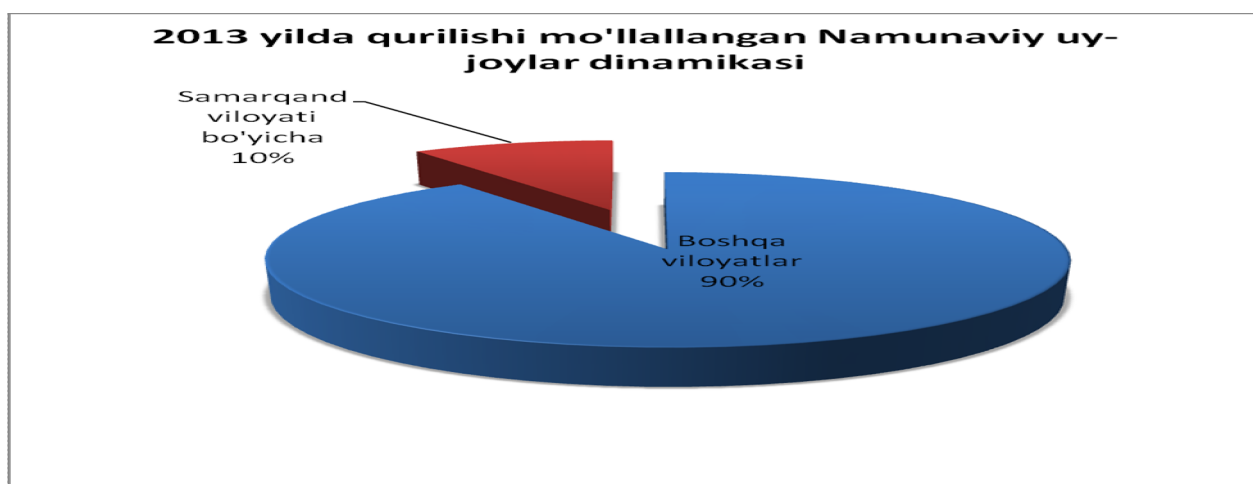
- ♣ uy-joy ko'rilishi –14%
- ♣ kommunal xo'jalik korxonalariga – 4 %
- ♣ qishloq xo'jaligiga – 7%
- ♣ ipoteka va iste'mol kreditlariga – 10%
- ♣ savdo va xizmat ko'rsatish sohasiga – 25 %

Respublikamizda 2013 yilda 353 qishloq massivida namunaviy loyihalar asosida 10 mingta yakka tartibdagi uy joy qurish rejalashtirilgan. Buning uchun yo'naltirilayotgan mablag'lar xajmi 2012 yildagi ko'rsatgichga nisbatan 54 foizga ko'pdir, Bundan tashqari, joriy yilda yosh oilalarga yashash sharoitlarini yaxshlash maqsadida umumiy qiymati 36,7 milliard so'mdan ortiq ipoteka kreditlari beriladi.

Namunaviy uy-joy qurilishining o'zgarish dinamikasiga qaraydigan bo'lsak, bu 2009 yilda 60 ta 2012 yilda 900 ta va 2013 yilga mo'ljallangan dastur bo'yicha 1050 taga yetgan. 2012 yilda qurilgan uy-joylar 2009 yilga nisbatan 15 barobar, 2013 yilda esa 17,5 barobar ko'p ekanligiga guvoh bo'lamiz. 2009 -2012 va joriy yillar davomida Samarqand viloyatida jami 3355 ta uy-joy qurildi¹². Bu ham mamlakatimizda olib borilayotgan izchil islohotlarning amaldagi isbotidir.(4-rasmga qarang)

4-rasm. Samarqand viloyatida namunaviy uy-joylar qurilishi sonining dinamikasi. dona

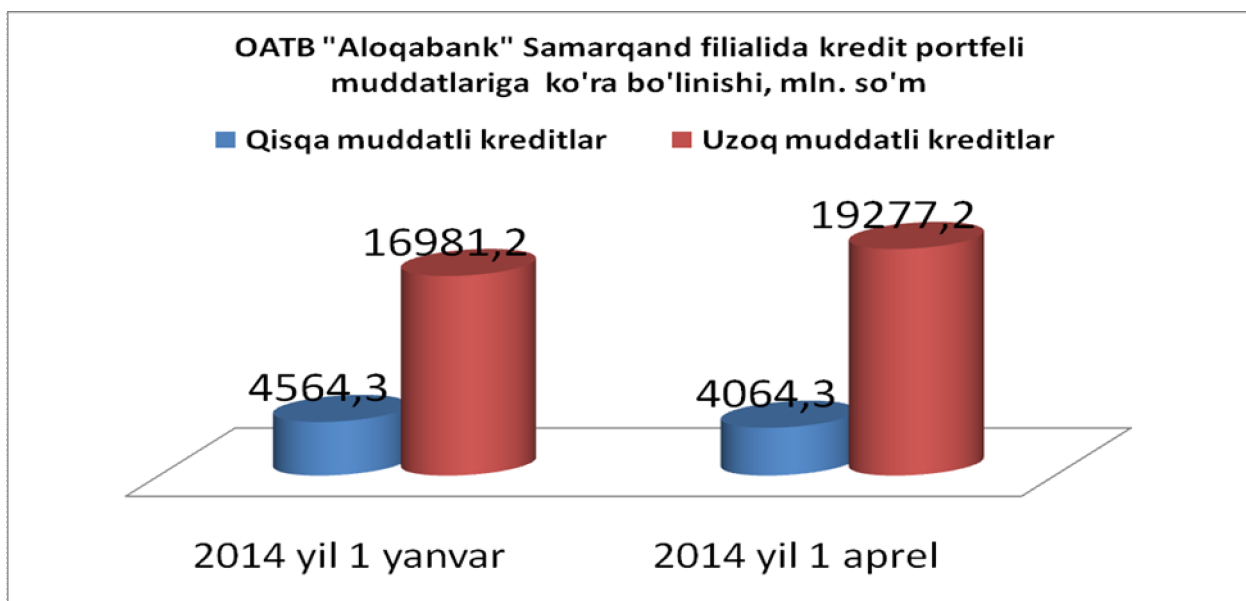

5-rasm. 2013 yilda qurilgan uy-joylarda Samarqand viloyatining ulushi.

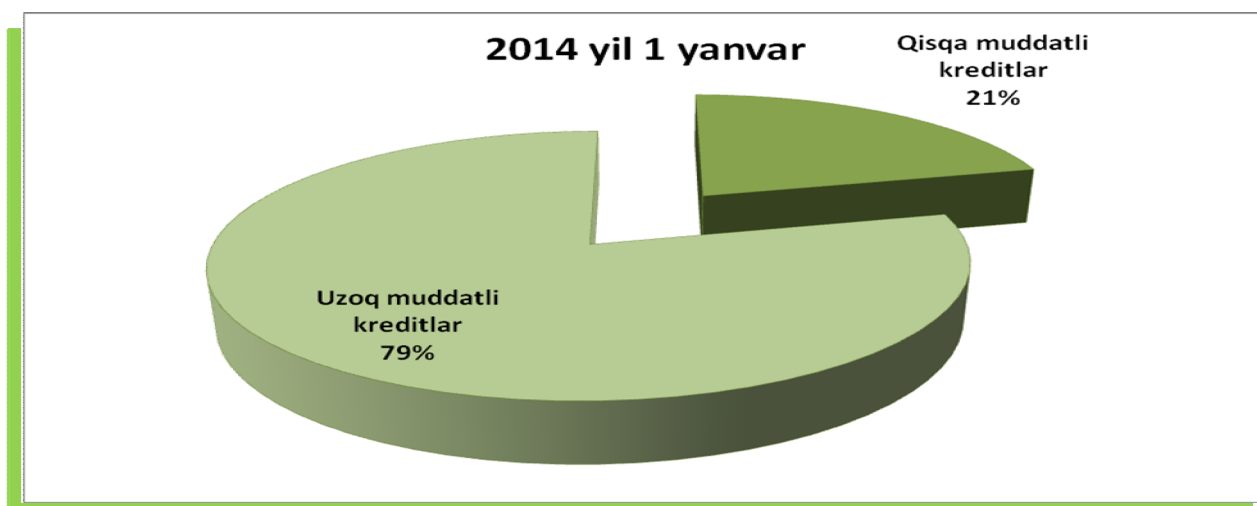
¹² www.samqqi.uz. Samarqand qishloq qurilish invest ma'lumotlari asosida.

Namunaviy uy-joy qurilishining joriy yil rejasida respublika bo'yicha mo'ljallangan 10 mingta uyning 1050 tasi yoki 10 foizi Samarqand viloyatiga to'g'ri kelayapti. (5-rasmga qarang)

OATB "Aloqabank" Samarqand filiali kredit portfelida uzoq muddatli kreditlar 2014 yil 1 yanvar holatiga 16981.2 mln. so'mni, 2014 yil 1 aprel holatiga 19277.2 mln. so'mni tashkil etgan¹³.(6-rasmga qarang)

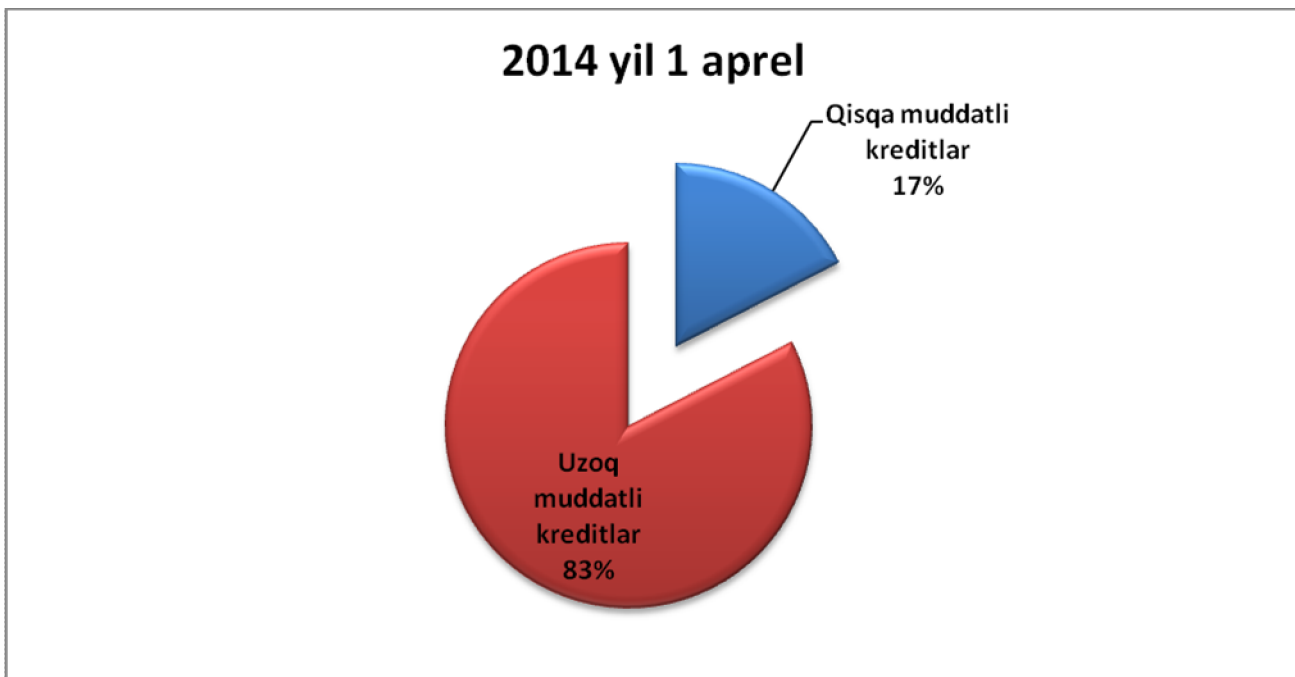

6-rasm. OATB "Aloqabank" Samarqand filialida qisqa va uzoq muddatli kreditlar salmog'i.

7-rasm. 2014 yil 1 yanvar holatiga OATB "Aloqabank" Samarqand filialida uzoq muddatli kreditlar salmog'i. (foizda)

¹³ OATB "Aloqabank" Samarqand filiali ma'lumotlariga asosan

8-rasm. 2014 yil 1 aprel holatiga OATB “Aloqabank” Samarqand filialada uzoq muddatli kreditlar salmog’i. (foizda)

Ushbu rasmlardan ko’rinib turibdiki, OATB "Aloqabank" Samarqand filiali kredit portfelida uzoq muddatli kreditlar 2014 yil 1 yanvar holatiga(79%) ham, 2014 yil 1 aprel holatiga(83%) ham asosiy ulushga ega.(7-8- rasmlarga qarang). Demak, yil sayin, bankda uzoq muddatli kreditlarga ko’proq e’tibor berilmoqda.

2.2. OATB “Qishloq qurilish bank” Samarqand mintaqaviy filiali tomonidan uzoq muddatli kreditlashning mavjud holati va dinamikasi

2013 yilda tijorat banklarining respublika hududlaridagi filiallar tarmog’i yanada kengayib, 2014 yil 1 yanvar holatiga ko‘ra, ularning soni 837 taga yetdi.

Bank muassasalarini aholi va ishlab chiqarish korxonalari hududlariga yaqinlashtirish orqali bank xizmatlaridan foydalanish sharoitlarini yanada qulaylashtirish maqsadida tashkil etilgan minibank va maxsus kassalar soni o‘tgan yilda 66 taga ko‘payib, ularning soni 4196 taga yetdi, shundan 2156 tasi qishloq joylarida joylashgan.

Bundan tashqari, aholidan kommunal va boshqa to'lovlarni bevosita aholi yashash joylariga borib qabul qiluvchi 505 ta ixtisoslashtirilgan ko'chma kassa faoliyati yo'lga qo'yildi.

Respublikamizdagi tijorat banklari bilan keng qamrovli va o'zaro manfaatli hamkorlik aloqalarini mustahkamlash maqsadida mamlakatimizda xorijiy yirik banklarning 6 ta vakolatxonalari faoliyat yuritmoqda.

Banklar tomonidan ajratilgan kredit qo'yimalari qoldig'i esa 30,5 foizga o'sib, 2013 yilning 1 yanvar holatiga ko'ra 20,4 trln. so'mni tashkil etdi. Tijorat banklarining kredit qo'yimalari umumiy hajmi 2013 yilning 1 yanvar holatiga nisbatan 30 foizga oshib, 2014 yilning 1 yanvar holatiga ko'ra, **26,5** trln. so'mni tashkil etdi¹⁴. (9-rasmga qarang)

9-rasm. Tijorat banklari kredit quyilmalari dinamikasi.

Ajratilgan kreditlarning 85,8 foizi ichki manbalar hisobiga berilgan bo'lib, tashqi qarzlار asosan uzoq muddatga, asosan iqtisodiyotning strategik

¹⁴ www.cbu.uz. 2014 yilgi ustuvor yunalishlar.

tarmoqlarini modernizatsiya qilish, kichik biznes va xususiy tadbirkorlik sub'ektlarini qo'llab-quvvatlash bo'yicha investitsiya loyihalarini moliyalashtirish uchun jalb qilinmoqda.

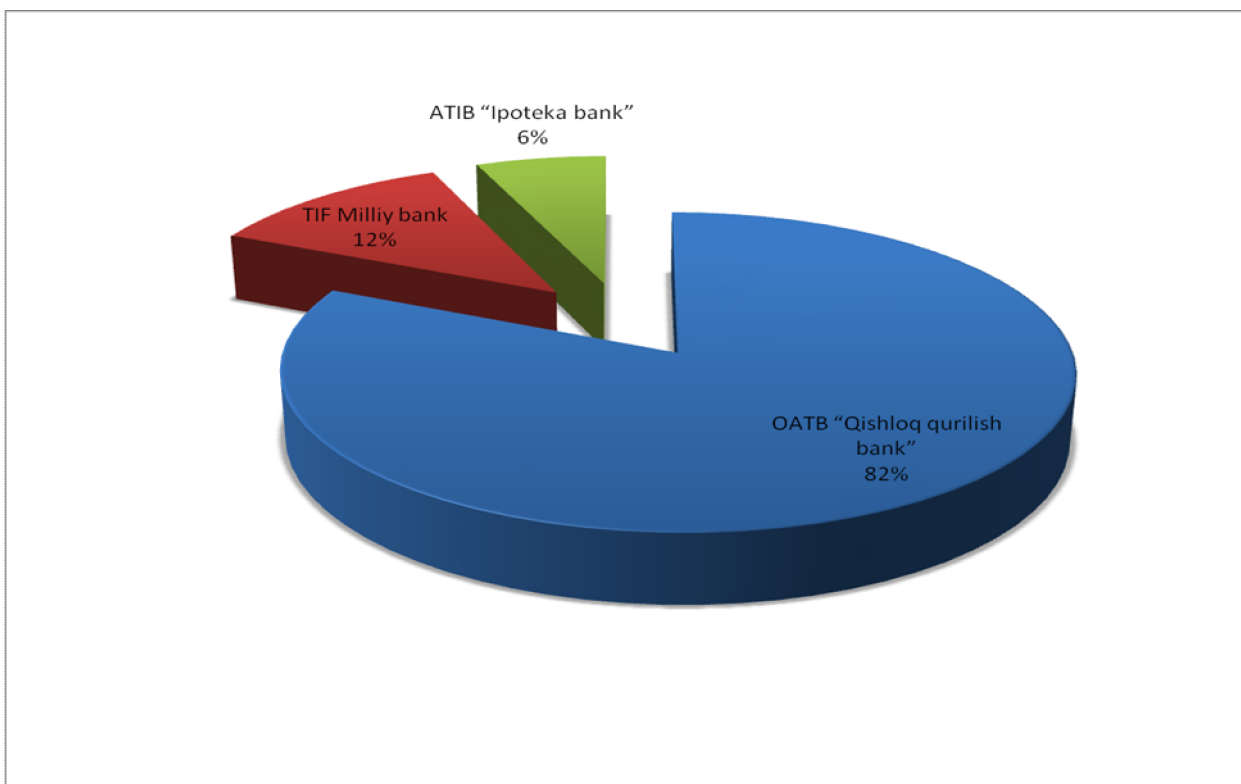
Bugunga kunda banklar ishtirokida moliyalashtirilishi mo'ljallangan uy-joylarning qurilishi uchun bugungi kungacha jami mablag'larning ko'pgina qismi bank "Qishloq qurilish invest" injiniring kompaniyasi filiallari hisobraqamlariga qurilishni moliyalashtirish uchun o'tkazib berildi.

1-jadval

Dasturda ishtirok etuvchi tijorat banklari o'rtasida taqsimlangan Namunaviy uy-joy qurilishi

№	Tijorat banklarining nomi	2013 yil
1	OATB "Qishloq qurilish bank"	8182 ta
2	TIF Milliy bank	1198 ta
3	ATIB "Ipoteka bank"	620 ta

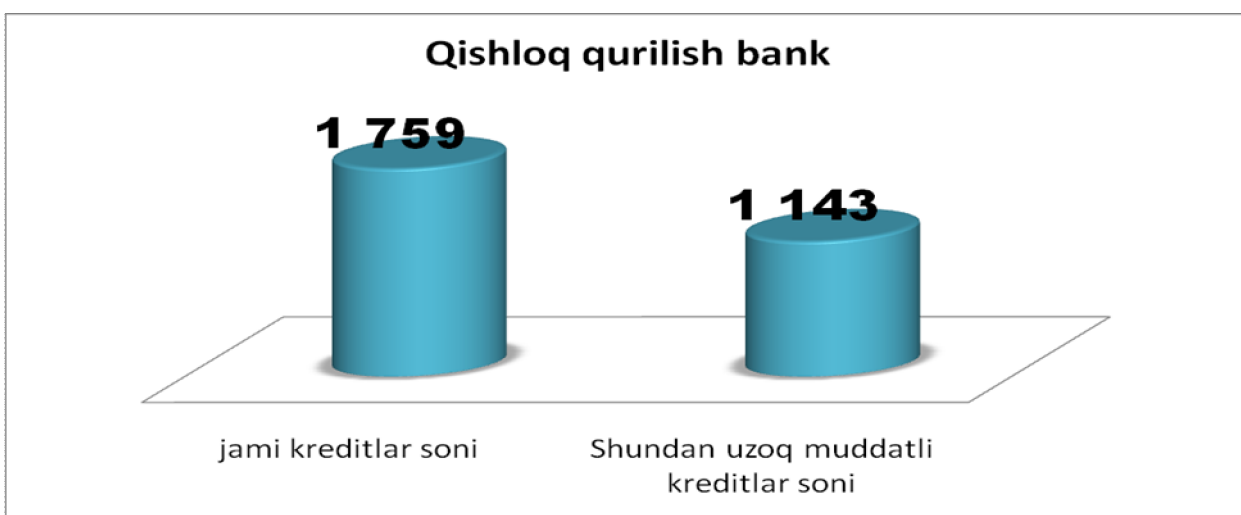
O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2013 yil 1 may sanasidagi 116-sonli "Qishloq joylarda namunaviy loyihalar bo'yicha yakka tartibdagi uy-joylar qurilishi dasturini samarali amalga oshirishni ta'minlashga doir qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risida"gi qaroriga muvofiq 2013 yilda qishloq joylarda namunaviy loyihalar bo'yicha "tayyor holda topshirish" nazarda tutilgan yakka tartibdagi uy-joylar soni Dasturda ishtirok etuvchi tijorat banklari o'rtasida taqsimlangan bo'lib, unga ko'ra joriy yilda qurilishi mo'ljallangan uylarning 8 182 tasi OATB "Qishloq qurilish bank" ishtirokida, 1 198 tasi TIF Milliy bank va 620 tasi ATIB "Ipoteka bank" ishtirokida moliyalashtirilishi belgilandi.(1-jadvalga qarang)

10-rasm. Samarqand viloyatida qurilgan uy-joylarda banklar ulushi.

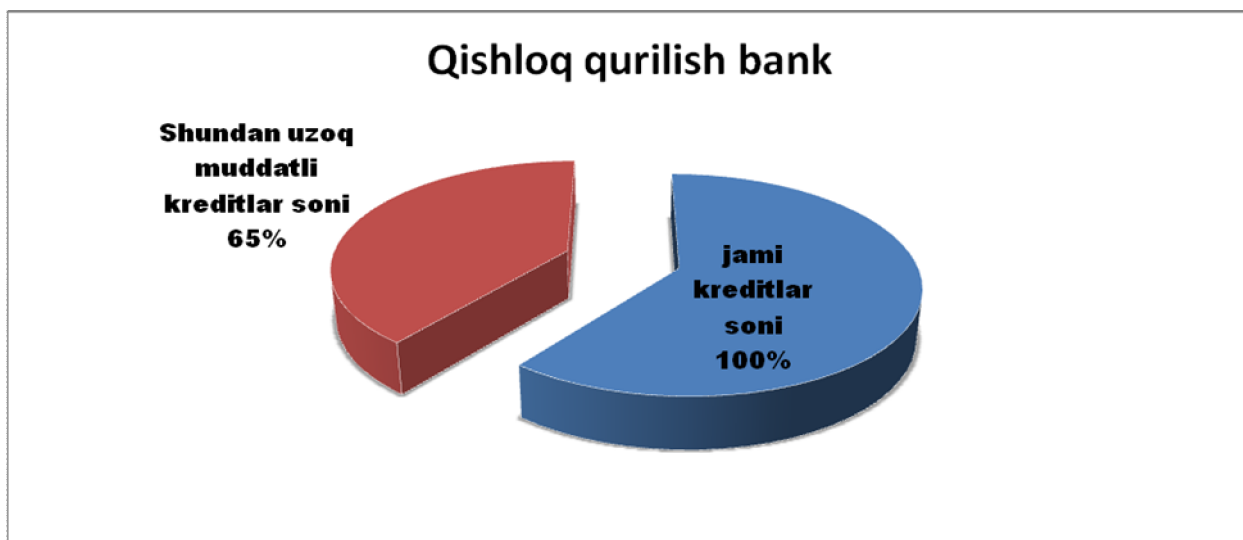
Jadval va rasm ma'lumotlarida qo'rinib turibdiki, jami qurilishi mo'jjallangan namunaviy uy-joylarning asosiy qismi OATB "Qishloq qurilish bank"(82%) zimmasiga to'g'ri kelayapti. (10-rasmga qarang)

Men tahlil qilayotgan "Qishloq qurilish bank" Samarqand mintaqaviy filialida uzoq muddatli kreditlar salmog'i yildan-yilga oshib bormoqda.

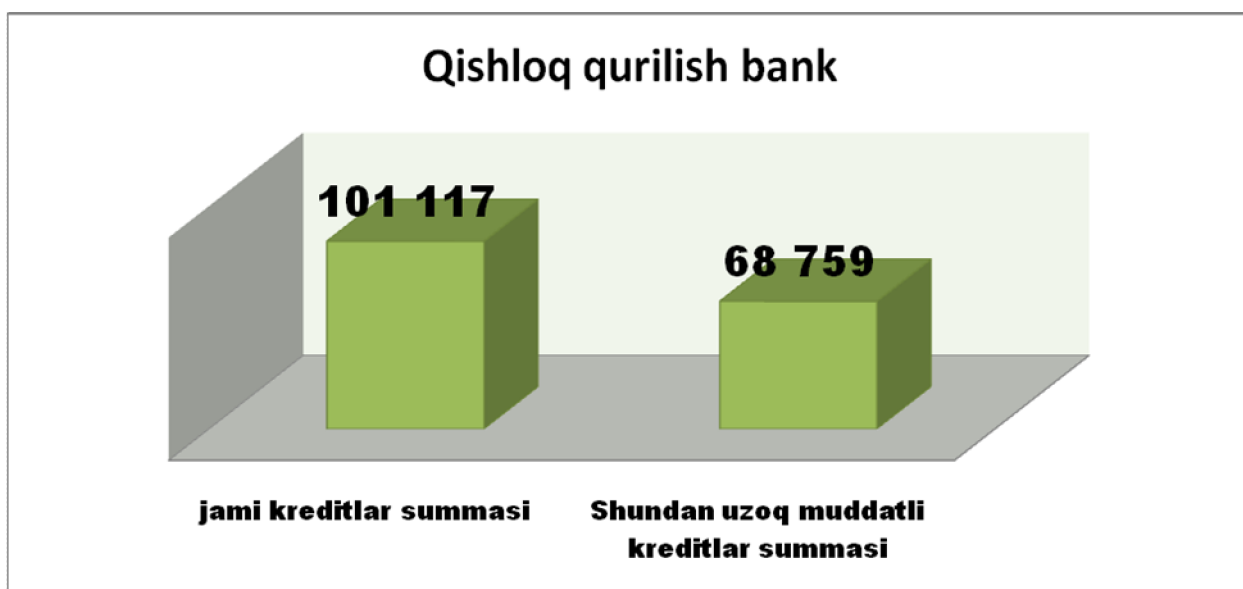

11-rasm. "Qishloq qurilish bank" Samarqand mintaqaviy filialida jami va uzoq muddatli kreditlar salmog'i.

“Qishloq qurilish bank” Samarqand mintaqaviy filialida 01.01.2014 yil holatiga jami kreditlar 1759 tani, shundan uzoq muddatli kreditlar 1143 tani tashkil etgan¹⁵. (11-rasmga qarang). Ushbuni ulushda hisoblasak, jami kreditlarda uzoq muddatli kreditlar sonining ulushi 65%ni tashkil qilganini ko’rish mumkin. (12-rasmga qarang)

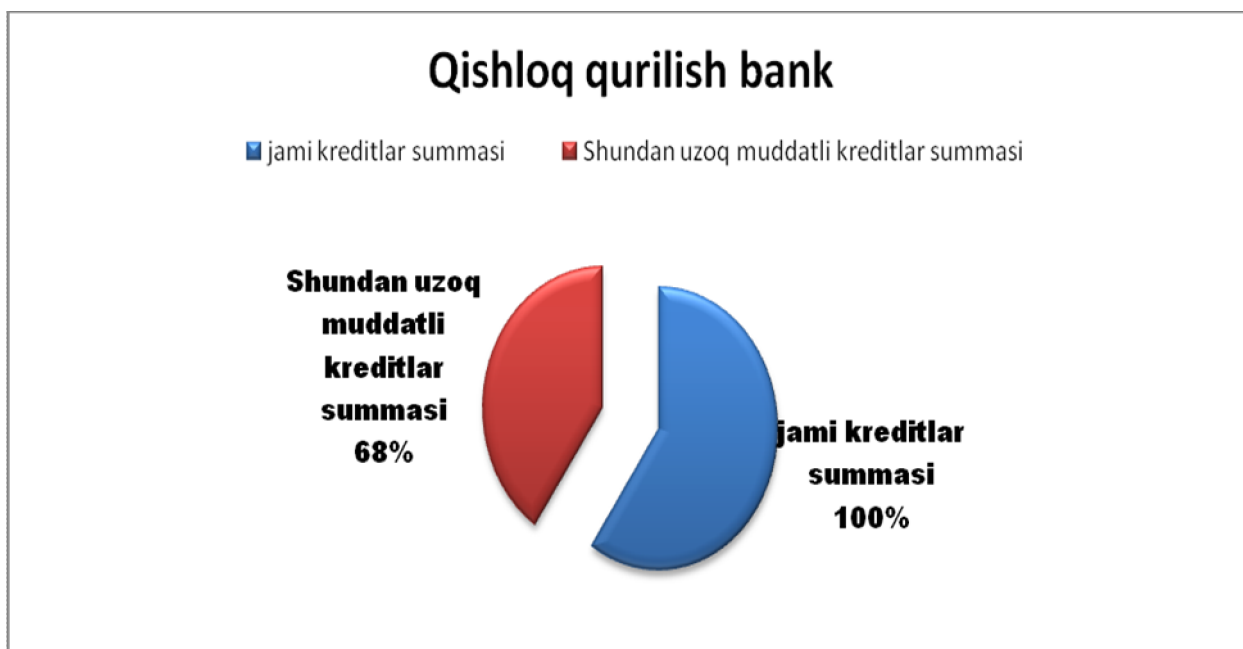
12-rasm. 2014 yil 1 yanvar holatiga “Qishloq qurilish bank” Samarqand mintaqaviy filialida uzoq muddatli kreditlar soni. (foizda)

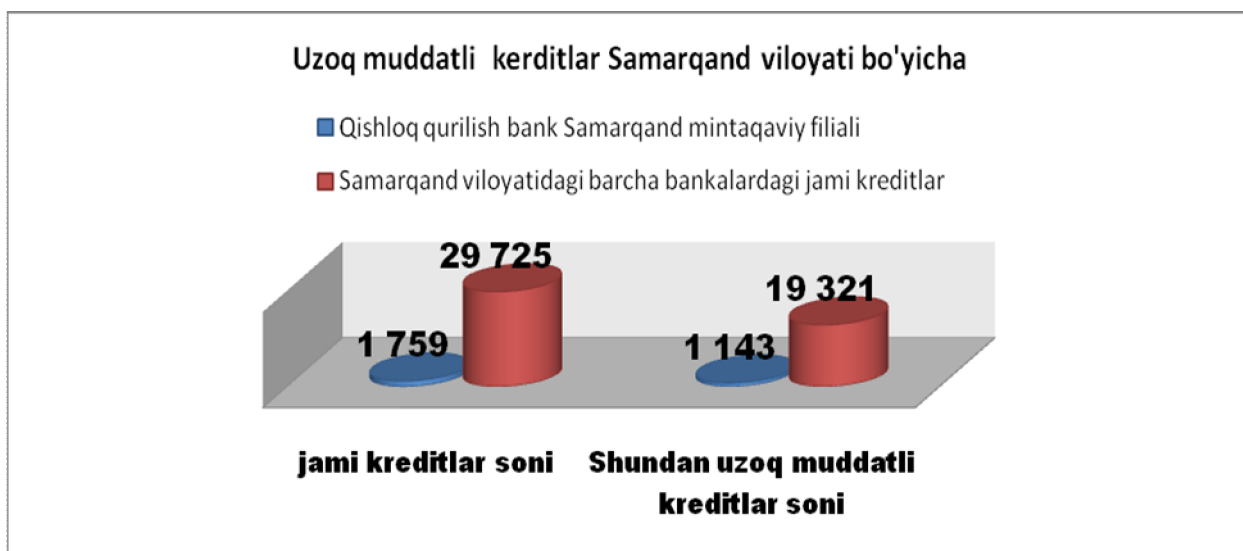
13-rasm. 2014 yil 1 yanvar holatiga “Qishloq qurilish bank” Samarqand mintaqaviy filialida uzoq muddatli kreditlar salmog’i.

¹⁵ “Qishloq qurilish bank” Samarqand mintaqaviy filiali va Markaziy bank Samarqand bosh boshqarmasi ma’lumotlari asosida muallif tomonidan tayyorlangan.

“Qishloq qurilish bank” Samarqand mintaqaviy filialida 01.01.2014 yil holatiga jami kreditlar summasi 101117 mln. soʻmni, shundan uzoq muddatli kreditlar 68759 mln. soʻmni tashkil qilgan.(13-rasmga qarang). Ushbuni ulushda hisoblasak, jami kreditlarda uzoq muddatli kreditlar summasining ulushi 68%ni tashkil qilganini koʻrish mumkin.(14-rasmga qarang)

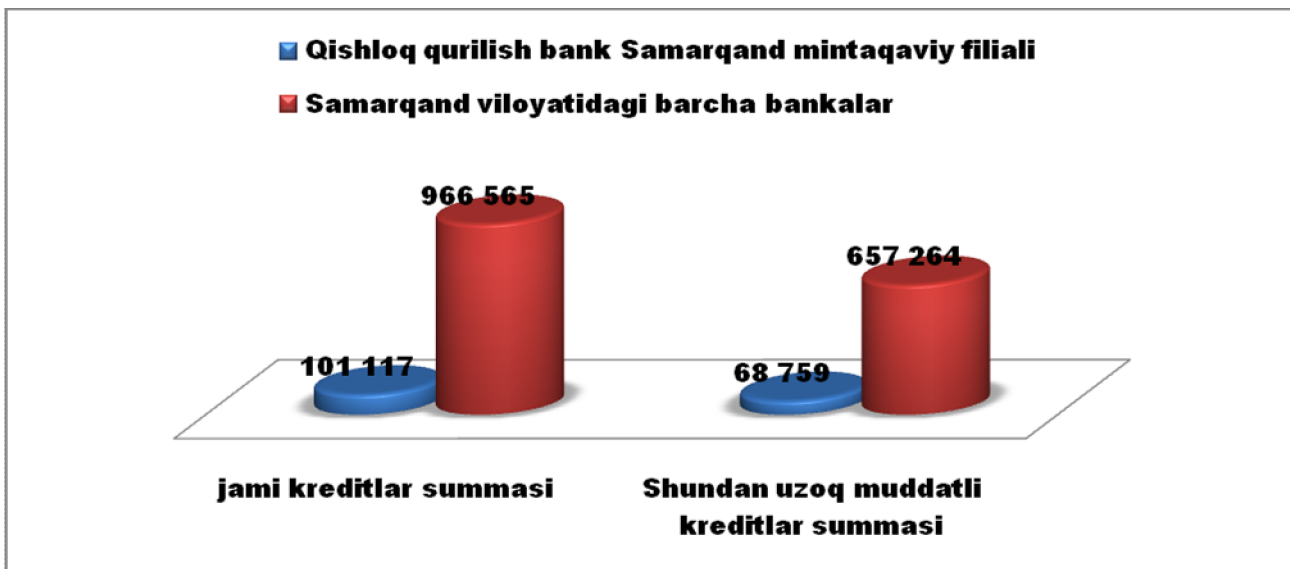

14-rasm. 2014 yil 1 yanvar holatiga “Qishloq qurilish bank” Samarqand mintaqaviy filialida uzoq muddatli kreditlar salmogʻi. (foizda)

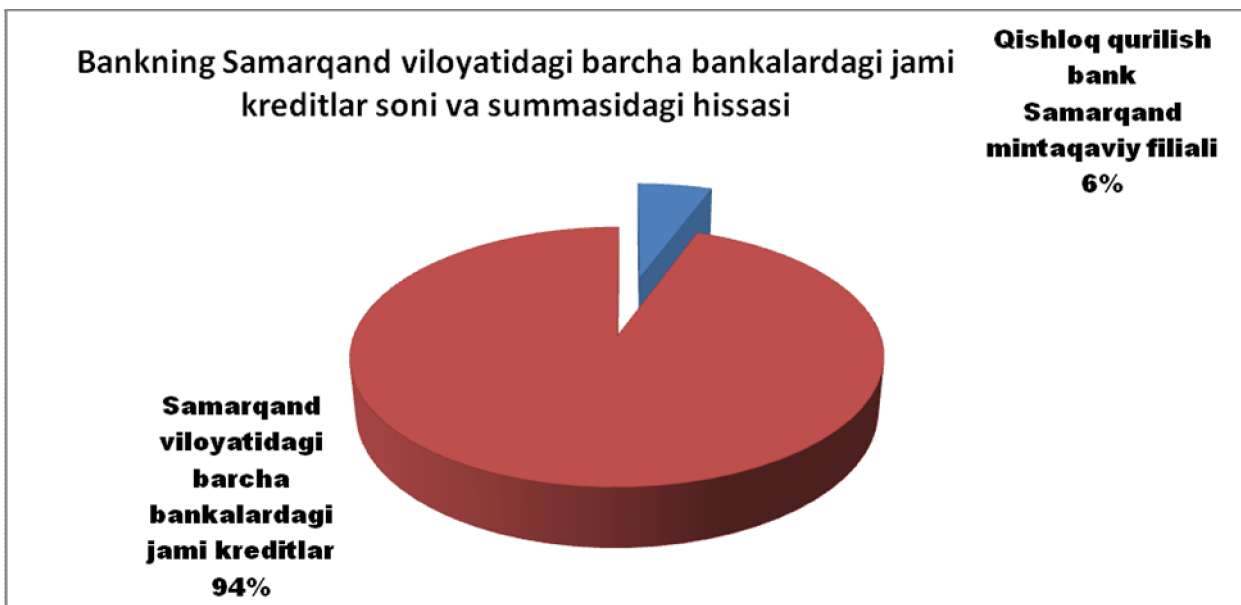
15-rasm. 2014 yil 1 yanvar holatiga “Qishloq qurilish bank” Samarqand mintaqaviy filialida jami va uzoq muddatli kreditlar soni.

15-rasmdan 2014 yil 1 yanvar holatiga “Qishloq qurilish bank” Samarqand mintaqaviy filialida va Samarqand viloyatidagi barcha banklardagi jami kreditlar va uzoq muddatli kreditlar sonini ko’rish mumkin.

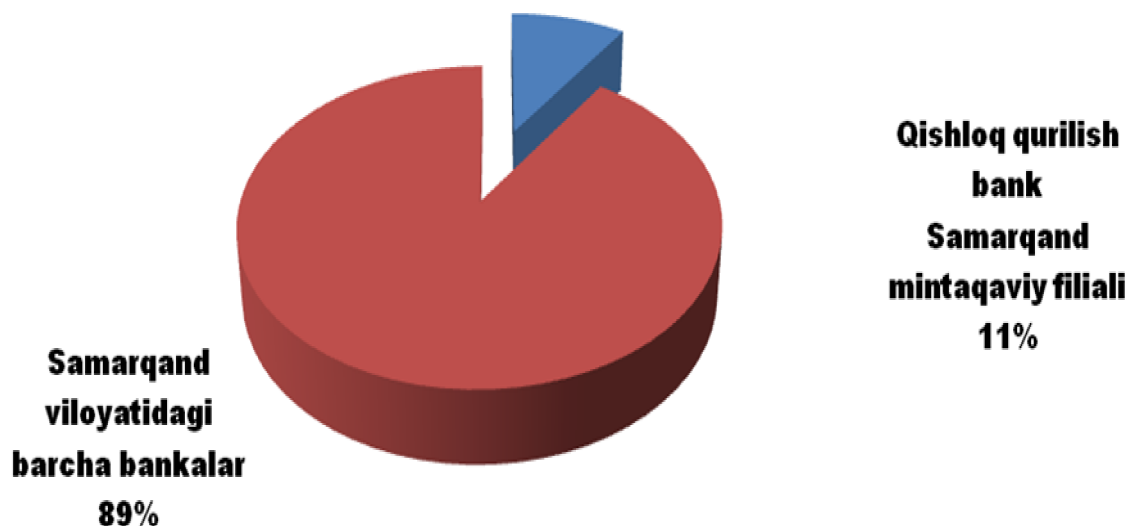
16-rasm. 2014 yil 1 yanvar holatiga “Qishloq qurilish bank” Samarqand mintaqaviy filialida jami va uzoq muddatli kreditlar summasi.

2014 yil 1 yanvar holatiga “Qishloq qurilish bank” Samarqand mintaqaviy filialida va Samarqand viloyatidagi barcha banklardagi jami kreditlar summasi va uzoq muddatli kreditlar summasi 101117 va 966565 mln. so’mni hamda 68759 va 657264 mln. so’mni tashkil qilganini ko’rish mumkin.(16-rasmga qarang)

17-rasm. 2014 yil 1 yanvar holatiga “Qishloq qurilish bank” Samarqand mintaqaviy filialida jami va uzoq muddatli kreditlar soni. (foizda)

Bankning Samarqand viloyatidagi barcha banklardagi jami kreditlar summasidagi hissasi

18-rasm. 2014 yil 1 yanvar holatiga “Qishloq qurilish bank” Samarqand mintaqaviy filialida jami va uzoq muddatli kreditlar summasi. (foizda)

17-18-rasmlardan ko’rinib turibdiki, 2014 yil 1 yanvar holatiga “Qishloq qurilish bank” Samarqand mintaqaviy filialining Samarqand viloyatidagi barcha banklardagi jami kreditlar soni bo’yicha-6%, summasi bo’yicha esa-11% ulushga ega bo’lgan.

3 BOB. Tijorat banklari tomonidan uzoq muddatli kreditlash samadorligini oshirish

3.1. Tijorat banklari tomonidan uzoq muddatli kreditlash bilan bog'liq mavjud muammolar

Respublikamizda uzoq muddatli kreditlashda quyidagi muammolarga ham e'tibor berilsa maqsadga muvofiq bular edi:

1. Uzoq muddatli kreditlarni berishda resurs etishmasligi;
2. Uzoq muddatli kreditlarni berishda kredit berish muddatining chuzilishi;
3. Uzoq muddatli kreditlarni berishning barcha shartlarini hamma eshitmasligi;
4. Tijorat banklari uzoq muddatli kreditlarni berishi uchun unga mos ravishda uzoq muddatli depozitlarning kamligi;
5. Uzoq muddatli kreditlarni olishda mijozlarning huquqiy va moliyaviy madaniyatini yaxshi shakllanmaganligi;
6. Uzoq muddatli kreditlarni berishda tijorat banklarini rag'batlantirish tizimining joriy etilmaganligi.

Uzoq muddatli kreditning iqtisodiyotning barcha sohalarini, jumladan, xizmat ko'rsatish va savdo sohasini ham rivojlantirishga turtki beradi.

Ma'lumki, uzoq muddatli kredit berish yuzasidan tijorat banklari oldida turgan eng og'ir muammo uzoq muddatli kreditlari berish bo'yicha talab darajasi arzon bo'lgan resurslarni topishdir. Mazkur muammoni qisman bo'lsada bartaraf etish maqsadida qo'yidagi taklif va mulohazalarni bildirmoqchimiz. Ya'ni:

- maxsus uzoq muddatli kamida o'n yillik depozit sertifikatlarini muomalaga chiqarish hamda uzoq muddatli kreditlarini kredit obekti summasining 20%dan kam bo'lmagan miqdordagi depozit sertifikatlariga ega bo'lgan shaxslarga berish. Depozit sertifikatlari va aholi omonatlarini yo'qotishlari oldini olish uchun har

moliya yili oxirida tijorat banklari tomonidan real inflyasiya darajasida kompensasiya to'lovlarini amalga oshirish.

- Uzoq muddatli kreditini rivojlantirish uchun resurslarni hajmini jumladan, xorijiy moliya institutlarining moliyaviy mablag'arini jalb etib, mazkur kredit uchun resurs hajmini joriy etish va rivojlantirish tavsiya etiladi.

3.2. Tijorat banklari tomonidan uzoq muddatli kreditlash samaradorligini oshirish yo'llari

Tijorat banklari uzoq muddatli kreditlarini amaldagi holatiga baho berishga uni tartibga solishni takomillashtirish masalasini tadqiq qilish respublikamiz bank amaliyoti uchun muhim amaliy ahamiyat kasb etadi. Respublikamiz tijorat banklarining uzoq muddatli kreditlari hajmingi so'nggi yillarida yuqori o'sish sura'tiga ega bo'lmoqda. O'zbekiston Respublikasi tijorat banklarining kredit qo'yilmalarining hajmi uzoq muddatli kreditlarning yuqori salmoqqa ega ekanligini, kredit liniyalarining hisobidan katta miqdorda investitsiyaviy loyihalarni kreditlanganligi bilan izohlash mumkin.

O'zbekiston Respublikasi Moliya vazirligi va Markaziy bankining "Qishloq qurilish bank" aksiyadorlik tijorat bankining resurs bazasini O'zbekiston Respublikasi Moliya vazirligining yillik 3 foizli foiz stavkasi bo'yicha 2010 yilda maktab ta'limini rivojlantirish jamg'armasiga ajratmalar hisobidan 5 yil imtiyozli davr bilan 170,0 mlrd.so'mgacha miqdorda kamida 15 yil muddatga beriladigan maqsadli kredit liniyasi, xalqaro moliya institutlari va boshqa xorijiy moliya-kredit tuzilmalarining maqsadli uzoq muddatga mo'ljallangan imtiyozli kreditlari, investitsiyalari hamda grantlari, shuningdek "Qishloq qurilish bank" aksiyadorlik tijorat banki tomonidan qo'shimcha chiqariladigan aksiyalar va boshqa qimmatli qog'ozlarni yuridik va jismoniy shaxslarga sotishdan tushadigan mablag'lar hisobidan qo'shimcha shakllantirish manbalari borasidagi takliflar qabul qilindi.

Shuningdek, O'zbekiston Respublikasi Moliya vazirligi bilan tiklanish va taraqqiyot jamg'armasi tomonidan, shu jumladan "Qishloq qurilish bank" aksiyadlorlik tijorat bankining ustav kapitalini shakllantirish uchun ajratiladigan mablag'lar tasdiqlangan namunaviy loyihalar bo'yicha yakka tartibdagi uy-joy qurilishini moliyalashtirishga maqsadli tarzda yo'naltiriladi. Jismoniy shaxslarga namunaviy loyihalar bo'yicha yakka tartibdagi uy-joy qurilishi uchun Markaziy bankining qayta moliyalash stavkasi 50 foizi miqdoridagi foiz stavkasi bilan eng kam ish haqining 1000 baravarigacha miqdorda 15 yil muddatgacha kreditlar beriladi. Loyihalarni bank tomonidan bozor shartlari asosida jalb etilgan mablag'lar hisobidan moliyalashtirish hamda boshqa bank xizmatlarini ko'rsatish qonun hujjatlarida belgilangan tartibda tijorat asosida amalag oshiriladi.

Yuqoridagilarga qo'shimcha ravishda Respublikamizda uzoq muddatli kreditlashni kelgusida rivojlantirish uchun quyidagilar amalga oshirilsa maqsadga muvofiq bular edi:

1. Uzoq muddatli kreditlarni berishda resurs etishmasligini oldini olish maqsadida ko'proq aholi va xo'jalik yurituvchi sub'ektlarning bo'sh pul mablag'larini bank resurs bazasiga mijozlar uchun samaraliroq tizimni joriy etgan holda jalb qilish;
2. Uzoq muddatli kreditlarni berishda kredit berish muddatining chuzilishini oldini olish maqsadida kredit berishni tezlashtirish;
3. Uzoq muddatli kreditlarni berishning barcha shartlarini hamma eshitishini ta'minlash;
4. Tijorat banklari uzoq muddatli kreditlarni berishi uchun unga mos ravishda uzoq muddatli depozitlarni jozibador tarzda shakllantirish;
5. Uzoq muddatli kreditlarni olishda mijozlarning huquqiy va moliyaviy madaniyatini shakllantirish;
6. Uzoq muddatli kreditlarni berishda tijorat banklarini turli xil imtiyozlar bilan rag'batlantirish.

3.3. OATB “Qishloq qurilish bank” Samarqand mintaqaviy filialiida hayot faoliyati xavfsizligini samarali tashkil etish yo‘llari

O‘zbekistonda mehnat muhofazasi – bu tegishli qonun va boshqa me‘yoriy hujjatlar asosida amal qiluvchi, insonning mehnat jarayonidagi xavfsizligi, sihat-salomatligi va ish qobiliyati saqlanishini ta‘minlashga qaratilgan ijtimoiy, iqtisodiy, tashkiliy, texnikaviy, sanitariya-gigiyena va davolash oldini olish tadbirlari hamda vositalari tizimidan iborat.

Vatanimiz milliy davlatchiligi va iqtisodiy mustaqilligi, qudratli intellektual salohiyatining yuksak bo‘lishida siyosiy, huquqiy, ma‘naviy va ma‘rifiy yo‘nalishlarda olib borilayotgan keng qamrovli tadbirlar majmuasida, aholi va hududlarni turli vaziyatlardan muhofaza qilish, inson xavfsizligi va salomatligini saqlash alohida o‘rin tutadi, shuning uchun ham bu soha milliy davlat siyosatining ustuvor yo‘nalishlaridan biri hisoblanadi.

Prezidentimiz I.A.Karimov mazkur masalaning dolzarbligiga alohida e‘tibor berib, respublikamiz mustaqilligining dastlabki yillaridanoq «Siyosatimizning asl mohiyati aholi xavfsizligini ta‘minlash, ularni turli xil ofatlar va favqulodda vaziyatlardan himoya qilishdir» deb alohida ta‘kidlab o‘tmoqdalar.

Mehnatni muhofaza qilish bo‘yicha belgilangan barcha tadbirlar O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi (8 dekabr, 1992 yil), O‘zbekiston Respublikasining Mehnat kodeksi (21 dekabr, 1995 y.), «Mehnatni muhofaza qilish to‘g‘risidagi qonun » (6 may. 1993 y.), Davlat standartlari, nizomlar va normativ hujjatlar, xavfsizlik texnikasi bo‘yicha qoidalar asosida olib boriladi.

Respublikada demokratik huquqiy davlat va ochiq fuqarolik jamiyatining qurilishi inson huquqlari va erkinliklariga tuliq rioya etilishini taqozo qiladi. O‘zbekiston Respublikasining Konstitutsiyasida Respublikamiz fuqarolarining shaxsiy huquqiy va erkinliklari, siyosiy, iqtisodiy va ijtimoiy huquqlari yaqqol o‘z ifodasini topgan. Konstitutsiyada ko‘rsatilganidek, «Davlat xalq irodasini ifoda etib, uning manfaatlariga xizmat qiladi. Davlat organlari va mansabdor shaxslar jamiyat va fuqarolar oldida ma’suldirlar». (2-modda); «Yashash huquqi har bir

insonning o'zviy huquqidir...» (24 modda); «Har bir shaxs mehnat qilish, erkin kasb tanlash, qulay mehnat sharoitlarida ishlash va qonunda ko'rsatilgan tartibda ishsizlikdan himoyalaniş huquqiga egadir» (37 modda). Yuqoridagilarga asoslangan holda ifodalash mumkinki, insonning hayoti ham, mehnat faoliyati ham, sog'lig'i ham davlat qonunlari asosida himoyalaniadi, muhofaza qilinadi.

Jamiyat va tabiat asosi, uni o'z faoliyati bilan rivojlantiruvchi va boshqaruvchisi inson ekanligini e'tiborga olib, uning hayot faoliyatini yaxshilash, e'zozlash – taraqqiyot yo'lidagi muhim omil bo'lib hisoblanadi. Shuning uchun ham, mustaqilligimizning dastlabki kunlaridan fuqarolarimizning hayot sharoitini yaxshilash, ularni turli ta'sirlardan saqlash, har qanday holatda ham ehtiyot etib, muhofaza etish asosiy ezgu maqsad qilib olingan.

Hayot faoliyati xavfsizligi tushunchasi o'z ichiga insonning jamiyatda ishlab chiqarishda, yashashda, faoliyat olib borishda muhitning xavfsiz bo'lishi, tabiiy va texnogen xususiyatli vaziyatlardan saqlanishi, qurush va terrorizm xurujidan himoyalaniishi, tabiat va odamzot qayunligini saqlashi, umuman olganda, insonning shu zamindagi hayotining xavfsizligini ta'minlash tushuniladi.

O'zbekiston Respublikasining mehnatni muhofaza qilish to'g'risidagi Qonunida mehnatni muhofaza qilish sohasidagi davlat siyosati aniq o'z aksini topgan. Unda «Korxonaning ishlab chiqarish faoliyati natijalariga nisbatan xodimning hayoti va sog'lig'i ustivorligi» (4 modda) ta'kidlangan. Ushbu qonun 5 bo'lim va 29 moddadan iborat bo'lib, unda mehnat muhofazasi bo'yicha umumiy qoidalar (1-bo'lim, 7 moddadan iborat); mehnatning muhofaza qilinishini ta'minlash (2-bo'lim, 8 moddadan iborat); ishlovchilarning mehnatni muhofaza qilishga doir huquqlarini ruyobga chiqarishdagi kafolatlar (3-bo'lim, 6 moddadan iborat); mehnatni muhofaza qilishga doir qonunlar va boshqa me'yoriy hujjatlarga rioya etilishi ustidan davlat va jamoatchilik nazorati (4-bo'lim, 3 moddadan iborat); mehnatni muhofaza qilish to'g'risida»gi qonunlar va boshqa me'yoriy hujjatlarni buzganlik uchun javobgarlik (5-bo'lim, 5 moddadan iborat) masalalari yoritilgan.

1995 yil 21 dekabrda O'zbekiston Respublikasining Mehnat kodeksi qabul qilindi va u 1996 yil aprel oyidan boshlab amalda kuchga kirdi. Ushbu qonunlarda ko'rsatilishicha xavfsizlik texnikasiga, ishlab chiqarish sanitariyasiga yong'in chiqishidan saqlanishga va mehnat muhofazasiining boshqa qoidalariga rioya etish yuzasidan ishchi va xizmatchilarga yul-yuriqlar berish, shuningdek, xodimlarning mehnat muhofazasiga doir qo'llanmalarda ko'rsatilgan hamma talablarga amal qilishi ustidan doimiy nazorat urnatish ma'muriyat zimmasiga yuklanadi. Mehnat sharoiti zararli bo'lgan ishlarda, shuningdek, alohida harorat sharoitida bajariladigan yoki havoni ifloslantiruvchi ishlarda mehnat qiluvchi va xizmatchilarga belgilangan sovun, maxsus kiyim-bosh, poyafzal va boshqa shaxsiy himoya vositalari tekinga beriladi. Mehnat sharoiti ifloslanish bilan bog'lik va zararli bo'lgan ishlarda ishlovchi ishchilar belgilangan normalarda sovun, sut yoki boshqa xil profilaktik oziq-ovqatlar, issiq sexlarda ishlovchilarga esa gaz-suv bilan tekin ta'minlanadi.

Mehnat qonunlari kodeksida bolog'atga yetmagan yoshlarning mehnatiga alohida e'tibor berilgan. Un sakkiz yoshga to'lmagan yigitlarning 16 kg dan, qizlarni 10 kg dan ortiq yuk kutarishiga, ularning ish vaqtini xaftasiga 36 soatdan ortib ketishiga yul qo'ymaslik kerak. Shuningdek, ularni tungi va ish vaqtidan tashqari ishlarga hamda dam olish kunlari ishlashga jalb etish taqiqlanadi. Ishchi xodimlar uchun ish vaqtining normal muddati 40 soatdan oshib ketmasligi, un sakkizga kirmagan yoshlar hamda mehnat sharoiti zararli bo'lgan ishlarda mehnat qiluvchilar uchun ish vaqti miqdori xaftasiga ko'pi bilan 36 soat bo'lishi kerak. Ish vaqtidan ortiq ishlash har bir ishchi va xizmatchi uchun surunkasiga ikki kun davomida 4 soatdan va yiliga 120 soatdan ko'p bo'lmasligi lozim.

Mehnat sharoitlarini me'yorlashtirish, ishchilar uchun sog'lom va xavfsiz ish sharoitini ta'minlash maqsadida mehnat xavfsizldigi talablari asosida standartlar ishlab chiqilib ular ma'lum bir sistemaga solingan.

Ishlab chiqarishda yuz beradigan baxtsiz xodisalarni oldini olishga qaratilgan tadbirlardan biri bu sodir bo'lgan baxtsiz xodisalarni to'g'ri tekshirish va tahlil qilish, ularning sabablarini aniqlash hamda olingan ma'lumotlar asosida tegishli

tadbirlar ishlab chiqishdan iboratdir. Shu nuqtai nazardan O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 1997 yil 6 iyundagi 286-sonli qaroriga asosan «Ishlab chiqarishdagi baxtsiz xodisalarni va xodimlar salomatligining boshqa zararlanishini tekshirish va hisobga olish» to'g'risida Nizom qabul qilindi.

«Mehnatni muhofaza qilishga doir qonunlar va boshqa me'yoriy hujjatlar buzilishida aybdor bo'lgan yoki davlat va jamoatchilik nazorati idoralari vakillarining faoliyatiga monelik qilgan mansabdor shaxslar O'zbekiston Respublikasi qonunlarida belgilangan tartibda intizomiy, ma'muriy va jinoiy javobgarlikka tortiladilar» (27-modda).

«Mehnatni muhofaza qilish to'g'risida»gi Qonun asosida ishlab chiqarishdagi inson sog'lig'i uchun zararli bo'lgan omillarni bartaraf qilish baxtsiz xodisalarning oldini olish va ish joylarining sanitariya-gigiyenik jixatdan qoniqarli xolatda bo'lishi uchun barcha zarur chora-tadbirlarni kurish mas'uliyati ma'muriyat zimmasiga yuklatilganligi ko'rsatib o'tilgan. Kasbiy zazarliklar mavjud bo'lgan xududlarda mehnat qiladigan ishchilar qisqartirilgan ish kuni, qo'shimcha dam olish kunlari joriy etilishi. Zararli ish joylardida ishlaganlarga, ya'ni juda issiq haroratli, sovuk. zax va sog'lik uchun zararli sharoitda mehnatt qilayotganlar uchun maxsus ustama xaq hamda himoya kiyimlari berilishi kuzda tutiladi. Kasbiy kasalliklarning oldini olish, ishchilarning sog'lig'ini mustaxkamlash maqsadida ularnin urnatilgan tartibi joriy etilgan.

Ishlab chiqarishda sog'lom va xavfsiz mehnat qilish sharoitini yaratishda, mehnat Qonuni, kodeksi, nizomdan boshqa mehnat xavfsizligi standartlar tizimi katta rol uynaydi. Ulardagi quyilgan vazifani bajarishda va normadagi sharoitni ta'minlashda mehnat muhofazasini boshqarish tizimi – sistemasi inobatga olinadi. Mehnat muhofazasini boshqarish tizimi faoliyatiga mehnatni muhofaza qilish borasidagi ishlarni rejalashtirish, amalga oshirish, baholash, ishlarni barqarorlashtirish kiradi. Shuningdek, mehnatni muhofaza qilish bo'yicha tashviqot olib borish, xavfsizlik talabiga binoan o'kitish, ishlab chiqarish unumdorligini oshirish, uskunalar, jarayonlar, bino va qurilmalar xavfsizligini ta'minlash, sanitariya – gigiyenik mehnat sharoitini yaxshilash, ishchilarni shaxsiy

muhofaza vositalari va mehnatni normadagi rejimi, dam olish bilan ta'minlash, sanitariya - maishiy xizmat, mutaxassislarni kasbiy bo'yicha tanlash kabi vazifalar tizimning tarkibi hisoblanadi.

Shuning uchun fuqarolarni turli bo'ladigan ta'sirlardan saqlash hozirgi kunning dolzarb vazifalaridan hisoblansa, xuddi shunday bizning o'lkamiz tabiiy ofatlar (yer silkinishi, yer surilishi, sel, suv toshqini va h.k.) bo'lishiga moyil o'lka bo'lganligidan hamda texnogen avariylar va ekologik muvozanatni buzilishi natijasida uning oqibatlaridan, fuqarolar mehnat muofazasini, xalq xo'jaligi tarmoqlarini, moddiy resurslarni, texnikalarni va tabiatni asrash, zarar ko'rgan hududlarda qutarish – tiklash ishlarini olib borish ham juda muhim vazifalardan hisoblanadi.

Yuqoridagi vazifalarni hal qilishda O'zbekiston mintaqasi uchun xos bo'lgan tabiiy ofatlarni, ishlab chiqarish avariylarini va yuzaga keladigan ekologik vaziyatlarni fuqaro hayot faoliyatidagi mehnat xavfsizligini chuqur tahlil etish natijasidagina har qanday vaziyatlardagi moddiy, ma'naviy yo'qotishlar ko'lamini qisqartirishga erishish mumkin.

Inson va tabiat jamiyat o'rtasidagi munosabatda ham, inson tabiatning qonunlari va undan kelib chiqadigan ko'pgina hodisalarning oldida jamiyatlarning o'rtasida yoki boshqa sabablardan kelib chiqadigan vaziyatlarda hozirda inson ojizlik qilishi mumkin.

OATB "Qishloq qurilish bank" Samarqand mintaqaviy filialiida mehnat xavfsizligini ta'minlash maqsadida ko'pgina ishlar qilingan, jumladan kompyuter bilan ishlash jarayonida nurlanishning oldingi olish maqsadida barcha kompyuterlar maxsus himoya ekranlari bilan jizozlangan. Jazirama yoz mavsumida ish unumdorligini oshirish hamda mehnat xavfsizligini ta'minlash maqsadida barcha xonalarda maxsus sovutgichlar urnatilgan.

OATB "Qishloq qurilish bank" Samarqand mintaqaviy filialiida barcha xodimlar ishning xavfsizlik darajasi, shuningdek xizmat malakasi xodimning staji,

lavozimidan kat'iy nazar ishga qabul qilinganda belgilangan muddatlarda kompyuter xavsizligi bo'yicha yuriqnomalar bilan tanishtiriladi.

Yong'in xavfsizligi – umumiy talablar, yong'in xavflari, yong'inni oldini olish, yong'inga qarshi himoya sxemasi, yong'inni tarqatilishini oldini olish, yong'indan himoyalaniish, texnik jihozlar, yong'in muhofazasi bo'yicha mutaxassislar tayyorlash, turli tadbirlar o'tkazish, yong'inga qarshi instruksiyalar, yong'inni uchirish, ut uchirgichlar va qurilmalar, yong'inni aniqlash va uchirishning avtomatik vositalari, yong'in aloqalari, signalizatsiyalar kiradi.

Elektr uskunalarning nosozligi yoki ularni ishlatish qoida talablariga amal qilmaslik, odamning shikastlanishiga olib keladi. Elektr toki odam tanasiga termik, elektrolitik va biologik xilda ta'sir etishi mumkin. Natijada odamning nafas olishida, yurak faoliyatida, moddalar almashuvida, qon tarkibida va boshqa a'zolarida uzgarish bo'ladi.

Yonuvchi modda bilan havodagi kislorodning o'zaro ta'siri natijasida juda tez kechuvchi va ko'p miqdorda issiqlik ajralib chiquvchi kimyoviy reaksiyaga yonish deyiladi.

Yonish jarayonini to'xtatish uchun oksidlanish-tiklanish zanjir reaksiyasi tuzilishi kerak. Bu reaksiyada to'xtashning fizik hamda kimyoviy usullari qo'llaniladi.

Korxonalarda, tashkilotlarda xavfsizlikni ta'minlash va ish sharoitini yaxshilash ma'muriyatning asosiy vazifasi sifatida mehnat qonunlari va kodeksida yozib quyilgan.

OATB "Qishloq qurilish bank" Samarqand mintaqaviy filialii yong'in xavfsizligini oldini olish borasida juda katta ishlar qilingan, jumladan barcha elektr tarmoqlar standartlarga asosan ikki qavat maxsus elektr tokinit utkazmaydigan qoplamalar bilan himoyalangan. Har bir xonada maxsus ut uchiradigan moslamalar mavjud. Bu moslamalar har 6 oyda maxsus komissiya tomonidan tekshiriladi va zarurat tug'ilganda almashtiriladi. Bankning dala xovlisida maxsus «Xavfsizlik shkafi» mavjud bo'lib, u yerda barcha zarur bo'lgan asbob uskunalari, maxsus bolg'alar, suv sepadigan maxsus shlanglar mavjud.

Bank binosining har bir xonasida maxsus elektron dachchiklar mavjud boʻlib, tutun chiqqan holda zudlik bilan bank qorovulxonasiga hamda yongʻinga qarshi kurashish tashkilotiga xabar yetib boradi. Bundan tashqari bank binosining har bir xonasida yongʻin chiqqan holda avtomatik ravishda suv sepadigan maxsus qurilmalar bilan jihozlangan.

Maʼmuriyat tarkibida rahbar xodimlar, yaʼni korxonalarda, tashkilotlarda tashkilotchilik, maʼmuriy – xoʻjalik ishlarini amalga oshiruvchi ishlab chiqarish jarayonini tashkil qiluvchi, ishlab chiqarishda mehnat qilayotgan kishilarni boshqaruvchi, moddiy mablagʻlarni taqsimot bilan ishlatish va uni nazorat qilish ishlarini olib boruvchi shaxslar kiritiladi.

Maʼmuriy xodimlariga quyiladigan asosiy talab, ular davlat siyosatini yaxshi tushunishlari va uni amalga oshirishga harakat qilishlari, davlat va xalq manfaatlarini tushunib amalga oshirishlari, mehnat sharoiti tartibini saqlay bilishlari, ishchilarni mehnat intizomini saqlash va ishga ragʻbatlantirish, ish unumini oshirish va darajasini bir necha un yil oldindan koʻra biluvchi shaxs boʻlishlari kerak.

Sanoatning barcha tarmoqlarida xodimlar salomatligini himoya qilish, mehnat sharoitlarini yaxshilash va texnika xavfsizligini taʼminlashga doir omillarini izlab topish, mehnatni samarali ijodga aylantirish jamiyatimizning asosiy vazifalaridan biri hisoblanadi.

Xodimlarning salomatligini saqlash kasb kasalliklari va zaharlanishlarning oldini olishda, shuningdek ularni kamaytirishda, ishga qabul qilishdan oldin oʻtkaziladigan tibbiy koʻrik hamda ishlab chiqarishda zararli, noxush mehnat sharoitlarida ishlayotgan xodimlarni davriy koʻrikdan oʻtkazib turish chora-tadbirlar ichida muhim oʻrin tutadi.

Soʻnggi vaqtlarda sogʻliqni saqlash tizimini isloh qilish va tibbiy kadrlar tayyorlash boʻyicha katta ishlar amalga oshirilayapti, mehnat va yashash sharoitlarini yaxshilash, atrof muhitni muhofaza qilish borasida majmuaviy dasturlar amalga oshirilmoqda, yuqumli, umumiy xas-taliklar hamda kasb

kasalliklarni tashhishlash, davolash va profilaktika qilishning eng yangi usullari ishlab chiqilmoqda va hayotga tatbiq etilmoqda.

Hozirgi vaqtda O'zbekiston sanoatida, qurilishda va qishloq xo'jaligida 3 mln. dan ortiq odam ishlaydi, ulardan 1 mln. noxush va zararli mehnat sharoitlarida, shu jumladan 200 ming ayol ishlamoqda. Ko'p korxonalarda asosiy kasb guruhlarida zararli va xavfli ishlab chiqarish omillari (shovqin, tebranish, kimyoviy birikmalar va hokazolar)ga qo'yiladigan ruxsat etuvchi gigiyenik qoidalarning buzilishiga yo'l qo'yilmoqda. Bu esa kasbdan kasallanishning asosiy negizini ko'p jihatdan ishga vaqtincha qobiliyatsizlikka aloqador kasalliklarni keltirib chiqaradi.

Har qanday korxonada ishlab chiqarish texnologiyasi, ishlatiladigan xom ashyosi, chiqaradigan mahsuloti va joylashgan binosining konstruksiyasi hisobga olingan holda yong'in chiqishga, portlashga va yong'in chiqqan taqdirda uning tarqalishiga, shuningdek yong'inning asoratiga asoslangan holda yong'inga va portlashga xavflilik darajasi belgilanadi.

Albatta, har bir korxonada yong'in xavfi birinchi navbatda, u yerda ishlatilayotgan xom ashyoning va chiqarilayotgan mahsulotning yong'inga xavflilik darajasi bilan o'lchanadi.

OATB "Qishloq qurilish bank" Samarqand mintaqaviy filialiida xodimlarga tibbiy yordam ko'rsatish maqsadida maxsus tibbiyot quttisi mavjud. Ushbu qutida birinchi darajali tibbiy yordam ko'rsatish uchun barcha dori vositalari, yong'in sodir bo'lganda maxsus odam tashiydigan uskunalar bilan jihozlangan.

Ish joylariga mehnat sharoitiga talablar. Bank binolarini yoritish ikki turga bo'linadi: tabiiy – quyosh nur asosidagi va sun'iy yoritilganlik. Kassa, inkassatsiya bo'lmali joylashgan binolarda ish joyining yoritilgan- ligi 400 lyuksdan, g'aznaxona (omborxona) poli yuzasi 100 lyuksdan kam bo'lmagan darajada yoritilishi zarur.

Bank binolaridagi ish joylarida yilning sovuq mavsumida havo harorati + 21 – 25 S daraja, uning harakatlanish tezligi 0,1 m/s va nisbiy namlik 60 – 40 % ni tashkil etishi zarur.

Bank binolaridagi ish joylarida yilning issiq mavsumida havo harorati + 22 – 26 S daraja, uning harakatlanish tezligi 0,1 – 0,2 m/s va nisbiy namlik 60 – 40 % ni tashkil etishi kerak.

Banklarda tovushning (shovqinning) ruxsat etilgan chegaraviy darajalari:

Matematik dasturchilar va videodisplay terminali operatorlari ishlaydigan joylarda – 50 dBA dan oshmasligi kerak;

Kompyuter qurilmalari ta'mirlash ishlarini amalga oshiruvchi hamda laboratoriya tekshiruvidan o'tkazuvchi muxandis – texnik va ishchilar ishlaydigan joylarda – 60 DbA;

Hisoblash mashinalarining shovqinli agregatlari joylashgan ish joylarida (printer va boshqalar) – 75 DbA.

Kompyuter va nusxa ko'paytirish texnika vositalarida ishlovchi har bir xodim ish joyi maydoni - 6 m², hajmi – 20 m³ dan kam bo'lmashligi zarur. Bir necha kompyuter va nusxa ko'paytirish texnika vositalaridan iborat ish joylarini tashkil qilishda qo'shni ish joylarida ishlovchilar mehnatini muhovaza qilish uchun msh stollari shunday joylashtirilishi kerakki, bir displayning orqa tomoni Bilan keyingi qatordagisining ekrani orasidagi masofa kamida 2 metr, yonma – yon turgan ish joylari display korpuslari orasidagi masofa esa kamida 1,2 metr bo'lishi shart (SanPiN 0100-00).

Kompyuter va tashkiliy texnika joylashgan xonalar tebranish ta'siridan holi, tebranish manbai bo'lgan xonalar bilan yonma – yon bo'lmashligi lozim. Videomonitor ekrani ishlovchining ko'zi uchun eng zararsiz masofada, ya'ni 500 mm dan yaqin bo'lmashligi zarur (eng qulay masofa 600 – 700 mm). Kompyuterlar xonada shunday joylashtirilishi kerakki, videomonitorlarning orqa va yon taraflariga xodimlari 500 mm yaqin masofaga kelishiga yo'l qo'yilmaydi (SanPiN 0100-00).

Sanitariya – maishiy xizmat xonalariga talablar. Bank bo'linmalari binolarida turli xizmat ko'rsatish xonalar: oshxona, tibbiy xizmat, xojatxona, ayollar shaxsiy gigiyena xonalar va boshqalari bo'lishi kerak.

200 nafardan ortiq xodimi bo'lgan banklarda odatda oshxona, 200 nafargacha ishlovchilar bo'lgan banklarda esa, ovqat tarqatadigan oshxona, yoki tamaddixona, yoki kafeteriy bo'lishi rejalashtiriladi. Ishlovchilar soni 30 nafardan oshmagan banklarda ovqatlanish xonasi bo'lishi zarur. Ovqatlanish xonasi qo'l yuvgich, statsionar suv qaynatgich, elektr plita, sovutgich bilan jihozlangan bo'lishi kerak. Xodimlar soni 10 kishidan kam bo'lgan bank bo'linmalarida ovqatlanish xonasi o'rniga kiyimxona yoki xodimlar xonasida maydoni 6m² bo'lgan ovqatlanish ovqatlanish xonasi tashkil etiladi.

Ro'yxat bo'yicha ishlovchilar soni 50 dan 300 nafargacha bo'lgan bank bo'linmalarida issiq suv va sovuq suv, tegishli jihozlar bilan ta'minlangan tibbiy punktlar tashkil qilinishi lozim.

Bank bo'linmalarida ishlaydigan har 75 nafar ayol uchun bitta shaxsiy gigiyena xonasi bo'lishi zarur. Bunday xonalar hojatxona bilan yonma-yon, umumiy tamburli qilib joylashtiriladi. Xonalarda yechinish joylari va qo'l yuvgichlar bo'lishi kerak.

Ko'p qavatli bank binolarida hojatxona har qavatda bo'lishi zarur. Ishlovchilari 30 va undan kam bo'lgan ikki qavatli bo'linmalarda bita hojatxona ajratilib, u ishlovchilari ko'proq bo'lgan qavatda joylashtiriladi. Ishlovchilar 15 nafardan oshmasa, umumiy hojatxona rejalashtiriladi.

Kasal bo'lib qolganda, mehnat layoqatini yo'qotganda va boshqa hollarda fuqarolar profilaktik, tashhis qo'yish-davolash, kuch-quvvatni tiklash, sanatoriy-kurort, protez-ortopediya yordami va boshqa xil yordamni, shuningdek bemorlarni, mehnatga layoqatsiz va nogiron kishilarni boqish-parvarishlash yuzasidan ijtimoiy chora-tadbirlarni, shu jumladan, vaqtincha mehnatga layoqatsizlik nafaqasi to'lashni o'z ichiga oladigan tibbiy-ijtimoiy yordam olish huquqiga ega.

Tibbiy-ijtimoiy yordam tibbiyot xodimlari va boshqa mutaxassislar tomonidan ko'rsatiladi.

Fuqarolar o'zlarini ixtiyoriy ravishda tibbiy sug'urta qildirish asosida, shuningdek korxonalar, muassasalar va tashkilotlarning mablag'lari, o'z shaxsiy

mablag'lari hamda qonun hujjatlarida taqiqlanmagan boshqa manbalar hisobidan qo'shimcha tibbiy va boshqa xil xizmatlardan foydalanish huquqiga ega.

Fuqarolarning ayrim toifalari protezlar, ortopedik va moslama buyumlar, eshitish apparatlari, harakatlanish vositalari va boshqa maxsus vositalar bilan imtiyozli tarzda ta'minlanish huquqiga ega. Bunday huquqqa ega bo'lgan fuqarolarning toifalarini, shuningdek ularni ta'minlash shartlari va tartibini O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi belgilaydi.

Fuqarolar ixtisoslashgan sog'liqni saqlash, mehnat va aholini ijtimoiy muhofaza qilish muassasalarida tibbiy ekspertizadan o'tish huquqiga ega.

Birinchi tibbiy yordamining ahamiyati va shunday yordam berishning qoidalari

Birinchi tibbiy yordamining vazifasi eng oddiy choralarni ko'rish bilan shikastlangan odam hayotini qutqarib qolish, uning azob-uqubatlarini kamaytirish, ro'y berishi ehtimol asoratlarning oldini olish, shikast yoki kasallikning o'tishini yengillashtirishdan iboratdir.

Birinchi tibbiy yordami shikastlanish hodisasi ro'y bergan joyda shikastlangan odamning o'zi (o'z-o'ziga yordam berish), o'rtog'i (o'zaro yordam), sanitar drujinachilar tomonidan berilishi mumkin. Birinchi tibbiy yordamiga kiradigan chora-tadbirlar quyidagilardan iborat: qon oqishini vaqtincha to'xtatib qo'yish, badanning jarohatlangan va kuygan joyiga steril bog'lam qo'yib bog'lash, sun'iy nafas oldirish va yurakni bilvosita massaj qilish, antidotlar bilan ukol qilish, antibiotiklar berish, og'riq qoldiradigan dorilar yuborish (shok mahalida), yonib turgan kiyimni uchirish, transportda olib borish uchun shikastlangan joyni qimirlamaydigan qilib bog'lab qo'yish (transport immobilizatsiyasi), odamning badanini isitish, issiq va sovuqdan pana qilish, protivogaz kiygizish, shikastlangan kishini zaharlangan joydan olib chiqish, qisman sanitar obrabotkasidan o'tkazish.

Birinchi tibbiy yordamini mumkin qadar erta muddatlarda ko'rsatish kasallik va shikastning keyii qanday o'tishi hamda oknbat nima bilan tugashi uchun, ba'zida esa hayotni qutqarib qolish uchun ham hal qiluvchi ahamiyatga egadir. Ko'p qon ketib turganda, odam zlekt tokidan shikastlangan, suvga cho'kkan

paytida, yurak faoliyati to'xtab, nafasi chiqmay qolgan paytda va bir qancha boshqa hollarda birinchi tibbiy yordami darhol ko'rsatilishi kerak. Basharti talaygina odamlar bir yo'la birinchi tibbiy yordami ko'rsatilishiga muhtoj bo'lsa, u holda bunday yordam ko'rsatishning muddatlari bilan navbati belgilanadi. Bolalarga va shu damning o'zida yordam olmasa o'lib qolishi mumkin bo'lgan pshkastlanganlarga birinchi navbatda yordam ko'rsatiladi.

Bir yo'la har xil turdagi shikastga uchragan odamga birinchi tibbiy yordami ko'rsatishga kirishilar ekan, ayrim usul-amallarning tartibini belgilab olish kerak. Avval shikastlangan odamning hayotini qutqarib qolishga imkon beradigan yoki birinchi tibbiy yordamining keyingi usul-amallarini qo'llanish uchun bajarilishi shart bo'lgan usul-amallar bajariladi. Chunonchi, son suyagi ochiq sinib, arteriyadan qon ketib turgan mahalda birinchi navbatda hayot uchun xatarli bo'lgan qon ketishini to'xtatish, keyin jarohatga steril bog'lam qo'yish va shundan keyingina oyoqni qimir-lamaydigan qilib bog'lashga (immobilizatsiya qilib qo'yishga) kirishish: singan joyni hech qimirlamaydigan qilib qo'yish uchun maxsus shina solib bog'lash yoki qo'lida bor vositalardan foydalanish kerak.

Birinchi tibbiy yordamning hamma usul-amallarini ehtiyot bo'lib va avaylab bajarnish lozim. qo'pol harakatlar qilinadigan bo'lsa, bu shikastlangan kishiga zarar qilishi va uning ahvolini yomonlashtirib qo'yish mumkin. Birinchi tibbiy yordamini bir emas, balki ikki yoki bir necha kishi ko'rsatadigan bo'lsa, u holda kelishib, inoqlik bilan ish ko'rish kerak. Bunda yordam ko'rsatayotganlarning biri boshliq bo'lib, birinchi tibbiy yordamining barcha usul-amallari bajarilishiga rahbarlik qilib borishi lozim,

Birinchi tibbiy yordami ko'rsatishda tabeldagi va qo'lida bor vositalardan foydalaniladi. Birinchi yordam ko'rsatishda ishlatiladigan tabel vositalari bog'lov materiali—bintlar, tibbiy bog'lov paket-lari, katta va kichik steril bog'lamlar bilan salfetkalar, paxta va boshqa ashyolardir. qonni to'xtatish uchun qon to'xtatadigan jgutlar— tasmaimon va naysimon jgutlar, immobilizatsiya qilish uchun esa maxsus taxtakachlar — fanera shinalar, shotisimon, to'rsimon va boshqa xildagi shinalar ishlatiladi. Birinchi tibbiy yordami ko'rsatishda ba'zi dori-darmon-lardan

foydalaniladi — ampulalar yoki flakonga solingan spirtidagi 5% li yod eritmasi, flakonga solingan spirtidagi 1—2% li brilliant yashili eritmasi, validol tabletkalari, valeriana nastoykasi, ampulalarga solingan novshadil spirt, tabletkalar yoki poroshok holdagi natriy gidrokarbonat (ichimlik soda), vazelin va boshqalar shular jumlasidandir. Zararlanish o‘choqlarida radioaktiv zaharlovchi moddalar va bakterial vositalar shikastidan shaxsan saqlanish, profilaktika qilish uchun individual aptechka (AI—2) dan foydalaniladi.

Sanitar drujinalari va sanntar postlari tabel vositalari bilan ta’minlanadi. qurilish va ishlab chiqarish uchastkalarida, sexlar, fermalar va brigada-larda, o‘quv yurtlari va muassasalarda, aholi uyushgan holda dam oladigan joylarda birinchi yordam aptechkalari komplektlanib, taxt qilib qo‘yiladi. Odamlar tashiladigan transport vositalari, shuningdek, shaxsiy avtomobillar aptechkalar bilan ta’minlangan bo‘lishi kerak.

Birinchi yordam ko‘rsatish uchun qo‘lda bor vositalar sifatida quyidagi narsalardan foydalanish mumkin bog‘lam qo‘yib bog‘lash mahalida—toza choyshab, qo‘y lak, gazlama (yaxshisi oq gazlama) dan; qonni to‘xtatish uchun — jgut o‘rniga shim kamari yoki belbog‘dan, gazlama buramadan; suyak singan mahallarda shinalar o‘rnida qattiq karton yoki faner bo‘laklari, taxta, tayoq va boshqalardan foydalansa bo‘ladi.

Xulosa

Muhtaram yurtboshimiz ta'kidlaganlaridek, "Barchamiz oddiy bir haqiqatni yaxshi anglab olishimiz darkor – investitsiyalarsiz modernizatsiya ham, yangilanish ham bo'lmaydi. Bu o'rinda biz nafaqat konxonalar tomonidan investitsiya loyihalarini amalga oshirishni jadllashtirishni, balki bundan tashqari tijorat banklari qanchalik manfaatdor ekani va ular bu loyihalarda o'z kredit resurslari bilan nechog'li faol ishtirok etayotganini ham ko'zda tutamiz. Buning uchun tijorat banklari yetarli kapitalga ega, moliyaviy barqaror bo'lishi lozim, bir so'z bilan aytganda, ular yirik investitsiya institutlariga aylanishi darkor".¹⁶

Tijorat banklarining uzoq muddatli kreditlari ulushini oshirish bo'yicha ko'rilgan choralar tufayli 1 yildan ortiq muddatga berilgan kreditlarning banklar kredit portfelining umumiy hajmidagi ulushi hozirgi paytda 76 foizga yetdi va so'nggi o'n yilda 29 baravar ko'paydi.¹⁷

Taraqqiyot ilgarilab borayotgan hozirgi sharoitda banklar faoliyatini, xizmatlar turini ko'paytirish, reklama va boshqa zamonaviy usullar yordamida mijozlarni kengroq jalb etish zamon talabiga aylanib bormoqda. Haqiqatan ham, bugungi kunda iqtisodiyotni rivojlantirishda banklarning rolini yanada oshirishga xizmat turlarini ko'paytirishga, qolaversa, jahon bank amaliyotini chuqur tahlil qilgan holda respublikamizda universal bank tizimi faoliyatini kengaytirish va rivojlantirishni taqozo etadi.

Universal bank sifatida faoliyat rivojlanishining hozirgi kundagi asosiy omillari sifatida quyidagi ko'rsatkichlarni keltirib o'tish mumkin:

- uzoq muddatli strategiyani tashkil etish zarur;
- tajriba boshqaruvning asosi bo'lishi darkor;
- salmoqli kapital, yuqori reyting va yaxshi tajriba;
- tashqi faoliyatni kengaytirish;

¹⁶ I.Karimov. Asosiy vazifamiz – vatanimiz taraqqiyoti va xalqimiz farovonligini yanada yuksaltirishdir. Toshkent.: "O'zbekiston" 2010 -80 bet, 57-bet.

¹⁷ I.Karimov. Bosh maqsadimiz – keng ko'lamli islohotlar va modernizatsiya yo'lini qat'iyat bilan davom ettirish.. Toshkent.: "O'zbekiston" 2013 -7-bet.

- mijozlarning keng bazasiga erishish;
- bank xizmat turlarining xilma-xilligiga erishish;
- moliyaviy xizmat ko'rsatishning hayotiy fazasini yaratish;
- kelajakda mustaqil bank faoliyatiga erishish uchun yuqori kapitalga intilish lozim.

Uzoq muddatli strategiyani asosini tashkil etish, jahon bank amaliyotida risklarning to'g'ri taqsimlanishi va xizmat turlarining ko'pligi mijozning oladigan daromadlariga sezilarli ravishda ta'sir qilmaydi. Ammo bu holat hamma joyda ham bir xil emas, shuning uchun banklar uzoq muddatli strategiya usuli orqali o'z mavqeini mustahkamlab boradi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi. – Toshkent.:Fan, 2012.
2. «O'zbekiston Respublikasi Markaziy banki to'g'risida»gi Qonun. 1995 yil 21 dekabr.
3. O'zbekiston Respublikasi «Banklar va bank faoliyati to'g'risida»gi Qonuni. 1996 yil 25 aprel.
4. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 26.11.2010 yildagi № PQ-1438-sonli “2011-2015 yillarda Respublika moliya-bank tizimini yanada isloh qilish va barqarorligini oshirish hamda yuqori xalqaro reyting ko'rsatkichlariga erishishnin ustuvor yo'nalishlari to'g'risida”gi Qarori.
5. I.Karimov. asosiy vazifamiz-vatanimiz taraqqiyoti va xalqimiz farovonligini yanada yuksaltirishdir/. T.: O'zbekiston. 2010 y. 64-80 bet
6. I.Karimov. Bosh maqsadimiz – keng ko'lamli islohotlar va modernizatsiya yo'lini qat'iyat bilan davom ettirish.. Toshkent.: “O'zbekiston” 2013 -7-bet.
7. O'zbekiston Respublikasi Markaziy bankining «O'zbekiston Respublikasi banklarida kredit hujjatlarini yuritish tartibi to'g'risida»gi Nizom №906, 2000 yil 2 mart.
8. Mullajanov F. O'zbekiston Respublikasi bank tizimi. – Toshkent.: O'zbekiston, 2001
9. Mullajanov F. O'zbekiston Respublikasi bank tizimi. – Toshkent.: O'zbekiston, 2011
10. Qoraliyev T.M.va boshqalar Pul,kredit va banklar.- Toshkent.: Moliya-Iqtisod 2012.
11. Yo. Abdullayev, T. Qoraliyev va b. “Bank ishi”. O'quv qo'llanma. T. 2010y
12. Lavrushin O.I. Dengi kredit .Banki.-M.:Knorus,207.-320 s.
13. OATB "Aloqabank" Samarqand filiali ma'lumotlariga asosan

14. “Qishloq qurilish bank” Samarqand mintaqaviy filiali va Markaziy bank Samarqand bosh boshqarmasi ma’lumotlari

15. O‘zbekiston iqtisodiy axborotnovasi 2012/6 son

16. “Bozor, pul va kredit” jurnali. №11. 2013 y. 21b.

17. “Bozor, pul va kredit” jurnali. №10. 2011y. 58b.

18. Internet saytlari:

www.cbu.uz. 2014 yil uchun belgilangan asosiy ustuvor yunalishlar.

www.finance.uz

www.qishloqqurilishbank.uz

www.samqqi.uz. Samarqand qishloq qurilish invest ma’lumotlari asosida.